

Odnosi među mladima u virtualnom svijetu

Marczi, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:822629>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij povijesti i pedagogije

Sanja Marzi

ODNOSI MEĐU MLADIMA U VIRTUALNOM SVIJETU

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Goran Livazović

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. ADOLESCENCIJA KAO ŽIVOTNO RAZDOBLJE	5
2.1. <i>Obiteljski, školski i vršnjački odnosi u adolescenciji i slobodno vrijeme adolescenata</i> .	7
3. VIRTUALNI SVIJET INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA	13
3.1. <i>Internet</i>	13
3.2. <i>Društvene mreže</i>	17
4. ELEKTRONIČKO ZLOSTAVLJANJE	22
4.1. <i>Vrste, karakteristike i posljedice elektroničkog zlostavljanja</i>	25
4.2. <i>Profili zlostavljača i žrtava elektroničkog zlostavljanja</i>	28
4.3. <i>Prevenција elektroničkog zlostavljanja</i>	30
5. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	32
5.1. <i>Cilj, problem i hipoteze istraživanja</i>	32
5.2. <i>Ispitanici</i>	32
5.3. <i>Postupak</i>	33
5.4. <i>Instrument</i>	33
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	34
6.1. <i>Sociodemografski podatci</i>	34
6.2. <i>Dećskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli</i>	36
6.3. <i>Rezultati t-testa za nezavisne uzorke</i>	43
6.4. <i>Rezultati jednosmjerne analize varijance</i>	50
6.5. <i>Rezultati korelacijske analize</i>	53
7. RASPRAVA	55
8. ZAKLJUČAK	61
9. LITERATURA	63

Sažetak

Moderna tehnologija, mediji i Internet postali su dijelom svakodnevice, pogotovo dijelom svakodnevice adolescenata. Budući da adolescenti provode sve više vremena u virtualnom svijetu, taj svijet postaje mjestom njihova socijaliziranja, druženja i komuniciranja s drugim vršnjacima. Kako je moderna tehnologija postala dijelom svakodnevice adolescenata tako je postala i novim sredstvom nasilja među mladima. Ovim se istraživanjem nastojalo ispitati medijske interese i odnose adolescenata, količinu vremena provedenog u korištenju Interneta i društvenih mreža s obzirom na spol, dob i školski uspjeh ispitanika te njihovu moguću povezanost s elektroničkim zlostavljanjem. Rezultati su pokazali da učenici provode puno svojega slobodnoga vremena na Internetu i društvenim mrežama, u podjednakom omjeru s obzirom na spol. Osim toga, mlađi muški adolescenti su češće izloženi različitim oblicima elektroničkoga zlostavljanja, ali jednako tako oni i češće elektronički zlostavljaju druge u odnosu na djevojke, čime su potvrđene pretpostavke istraživanja. Navedeno upućuje na nužnost prepoznavanja čimbenika koji utječu na ove stilove ponašanja učenika na Internetu s naglaskom na prevenciju ovakvoga ponašanja već u ranijim razredima osnovnih škola.

Ključne riječi: *adolescenti, mediji, Internet, elektroničko zlostavljanje*

1. UVOD

Nasilje među djecom i mladima nesumnjivo je vrlo stara pojava. Mnoga djeca tijekom svoga odrastanja susretnu se s nekim oblikom međuvršnjačkog nasilja. Budući da živimo u vremenu brzog razvoja znanosti, tehnologije i informatizacije tako je moderna tehnologija postala dio naše svakodnevice. Djeca sve više žive u virtualnom svijetu, gdje su tehnologija, Internet i mobilni telefoni postali mjestom njihova druženja, socijalizacije i komunikacije. Elektronički mediji, Internet i mobitel postali su važna sredstva mladih, koji osim zabave, imaju i pozitivnu obrazovnu i socijalizacijsku ulogu u razvoju adolescenata i djece. Sve više djece i mladih svoje slobodno vrijeme provode na Internetu, a poglavito na društvenim mrežama poput *Facebooka*. Međutim ti isti mediji, Internet i društvene mreže mogu postati i nasilno sredstvo u rukama bilo koga. U današnje vrijeme poglavito u medijima sve više čujemo o skrivenom nasilju i zlostavljanju koje se događa daleko od očiju javnosti. Nasilje je dobilo novi "teren", onaj virtualni gdje su zlostavljači vrlo agresivni, neizbježni i najčešće anonimni. Elektroničkim nasiljem smatra se svaka zlonamjerna i ponavljana upotreba informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekome nanijela šteta. U svijetu nasilje nastalo korištenjem modernim oblicima komunikacije, poznato je još pod nazivom *Cyberbullying*, a ono obuhvaća svaku komunikaciju kada je dijete izloženo napadu drugog djeteta ili grupa djece putem Interneta ili mobilnog telefona. Posljedice samoga elektroničkog zlostavljanja katkad su mnogo ozbiljnije od onih prouzročenih vršnjačkim nasiljem u stvarnim situacijama. Publika, ali i svjedoci, nasilja preko Interneta su mnogo širi od one u razredu, školi ili na igralištu. Uz to postoji i snaga pisane riječi, jer je ovakva vrsta povrede stalna ili se ponavlja svaki put iščitavajući tekst. Pisana riječ "stoji" na Internetu i teško se može potpuno ukloniti. Nadalje, vrlo je teško izbjeći ovakvu situaciju, mediji su svugdje oko nas te nas stalno "prate", tako da se nasilno ponašanje može dogoditi bilo kada, bilo gdje i bilo kome. Budući da je nasilnik najčešće anonimn, velik broj djece upravo pribjegava ovakvom načinu ponašanja, jer nema posljedica za njega kao zlostavljača, dok su posljedice za žrtvu nebrojene. Kako je elektroničko zlostavljanje novi fenomen u skladu s vremenom u kojem živimo mnogi učitelji, nastavnici i roditelji nisu najbolje upoznati s tim kako se odvija, gdje se odvija te tko ga i zašto čini. Upravo to ostavlja, nama pedagozima, prostora za prevenciju, djelovanje i na kraju intervenciju kako bi upoznali učitelje, nastavnike i roditelje, ali svakako i prvenstveno učenike, s ovom novom vrstom zlostavljanja, njenim učincima i posljedicama koje ovo nasilje čini drugima.

2. ADOLESCENCIJA KAO ŽIVOTNO RAZDOBLJE

Termin adolescencija dolazi iz latinske riječi *adolescere*, što znači rasti prema zrelosti. Period je to između djetinjstva i odrasle dobi. Pri datiranju adolescencije uglavnom se uvažavaju maturacijski procesi, personalna značenja, socijalno - kulturni standardi i očekivanja (Lacković - Grgin, 2006). Adolescenciju možemo nazvati ukupnim pokušajem psihičke prilagodbe na sva stanja koja pogađaju tinejdžera, na nove unutarnje i vanjske promjene s kojima se osoba suočava. Sve promjene se odražavaju na sva područja adolescentskog ponašanja, njihove interese, socijalno ponašanje i kvalitetu afektivnog života. Promjene zahvaćaju cijelu osobu - njegov tjelesni, psihički, emocionalni i društveni odnos. Adolescent počinje razvijati mišljenja slična odraslome, ali još uvijek ne razmišljaju potpuno o posljedicama nekih svojih ponašanja jer su poprilično egocentrični i ne razmišljaju što ta ponašanja mogu nekome učiniti. Važno je istaknuti da je bitan i način na koji adolescenti procesiraju informacije iz okoline, jer smo danas bombardirani informacijama sa svih strana, od medija, Interneta, roditelja i vršnjaka. Prema Graovac (2010) najznačajnije razvojne zadaće adolescencije su učvršćivanje strukture ličnosti identifikacijom i konsolidacijom selfa, stvaranje seksualnog identiteta, separacija od roditelja i smanjenje ovisnosti o vršnjacima.

Adolescenti su vrlo osjetljivi na tjelesne promjene koje im se događaju u ovom razdoblju života. Osjetljivost se posebno može primijetiti u načinu na koji se adolescenti samoopisuju gdje uglavnom koriste pridjeve u kojima opisuju svoje tjelesne karakteristike poput npr. visok, nizak, debeo i sl., dok u kasnijoj fazi adolescencije ti opisi dobivaju intelektualnu, emocionalnu i socijalnu kategoriju poput pametan, iskren, dobrodušan i sl. Tjelesne promjene su značajne jer utječu na odnose adolescenta s osobama iz njihovoga okruženja, prvenstveno na odnose s prijateljima i vršnjacima iz škole. Tjelesne osobine katkad su predmetom ismijavanja žrtve jer su mladi zatrpani informacijama iz medija o savršenom vitkom tijelu i tjelesnim proporcijama, zbog čega mladi koji se ne uklapaju u ove medijske standarde mogu vidjeti kao nešto loše na sebi ili drugima. Upravo ta kriva slika ili predodžba o sebi može biti i povod nekom adolescentu da zlostavlja neku drugu osobu, bilo fizički, verbalno ili elektronički, zbog toga što je "drugačija" i ne uklapa se u savršeni medijski primjer. Hill (1983) smatra da se adolescentsko ponašanje najbolje može razumjeti u pogledu najvažnijih zadataka adolescencije. Autor navodi da je to razvoj identiteta, autonomija, intimnost i seksualnost. Svi ovi faktori, uz pubertet i kognitivne promjene te spol i socijalnu klasu, utječu na samog adolescenta. Ključne karakteristike razvoja adolescenata uključuju formiranje identiteta, razvoj intimnih odnosa, te snagu utjecaja vršnjačke skupine. U Eriksonovoj teoriji

(1976) identitet razvoja adolescenta odvija se kroz niz sukoba koji se moraju riješiti u različitim fazama života. Rana adolescencija obilježena je sukobom između identiteta i zbunjenosti uloga samog adolescenta, u kojoj pojedinac mora raditi na integraciji osjećaja sebe koji utječe na mnoge aspekte njegova života, osobito seksualnog identiteta i moralne ideologije. Kasnu adolescenciju karakteriziraju borbe između intimnosti i izolacije, u kojem pojedinac sada navodno posjeduje dobro formiran osjećaj sebe, te je u stanju osigurati svoj identitet i ostvariti zreli odnos s drugom osobom.

Jedan od načina na koji se mogu riješiti identifikacijske izazovi u razvoju adolescenta u odraslu dob je kroz samootkrivanje, posebno s vršnjacima. Buhrmesterov i Pragerov model samootkrivanja koji navodi Rotenberg (1995) pokazuje da adolescenti mogu riješiti probleme kroz socijalnu interakciju s drugima. Samootkrivanje ima dvostruku svrhu: 1) razvoj identiteta, gdje vanjska povratna informacija od vršnjaka može pomoći pojedincu pojasniti njegov ili njezin osjećaj sebe, i 2) razvoj intimnosti, gdje veza u kojoj se pojedinac otkriva partneru jača. Ova teorija je relevantna za mlade, zato što se problemi adolescencije nastavljaju i u nastajanju odrastanju. Tijekom adolescencije mnoga ponašanja tinejdžera uvjetovana su razvojnim agensima, i to ponajprije s obitelji, prijateljima, grupom vršnjaka, školom i školskim okruženjem i slobodnim vremenom koje utječe na mnogo izbora ponašanja samoga adolescenta. Za današnju mladež i tinejdžere, javlja se još jedan važan agens socijalizacije, u kojem su adolescentovi fizički i virtualni svjetovi psihički povezani. Tehnologija servira virtualni svijet odnosno igralište za razvojne probleme, gdje glavnu ulogu najčešće ima Internet. Internet postaje igralište za razvoj identiteta i seksualnosti koji su sada razdvojeni od fizičkog svijeta.

2.1. Obiteljski, školski i vršnjački odnosi u adolescenciji i slobodno vrijeme adolescenata

U doba adolescencije dolazi do promjena u odnosima adolescenta i roditelja, dok u isto vrijeme adolescenti sklapaju nova prijateljstva, bilo u stvarnom životu bilo online. Upravo interakcije s vršnjacima mogu, i jesu, važnim izvorom za kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj mlade osobe. Obitelj je i dalje konstitutivna osnovica adolescentskog razvoja jer se ličnost adolescenta formira upravo u ovom odnosu. Tragajući za novim viđenjem sebe adolescent prihvaća položaj i uloge koje je u prošlosti imao s roditeljima (Laković-Grgin, 2005). Djeca su u djetinjstvu vrlo usmjerena na svoje roditelje kao primarni izvor emocionalne i socijalne podrške, te se dijete na njih oslanja u raznim životnim situacijama (Stevanović, 2000). S članovima obitelji dijete izgrađuje odnose čija je priroda ponešto drugačija od svih odnosa koje će izgraditi s članovima drugih grupa kojima će u životu pripadati. U obitelji, u kojoj njezini članovi žive zajedno dugi niz godina, razvijaju se snažni emocionalni odnosi koji nužno ne moraju biti pozitivni. Konflikti između adolescenata i roditelja mogu imati i pozitivne efekte ako je kontrola koju roditelj provodi prihvatljiva i s obrazloženjem te ako je usmjerena na korekciju dječjeg ponašanja. Roditelji, zbog užurbanog vremena u kojem živimo, sve manje vremena provode sa svojom djecom, sve ih manje podučavaju i usađuju moralne vrijednosti i sve više tu ulogu prepuštaju medijima, a da pritom nisu ni svjesni svih negativnih strana medija i negativnog utjecaja što ga oni mogu imati na njihovu djecu. Ulaskom u adolescenciju, mladi žele više samostalnosti i autonomije. Mladi provode manje vremena s roditeljima te sve više vremena s vršnjacima, medijima i tehnologijom koji sada postaju novim izvorom socijalizacije. Vršnjaci ne zamjenjuju roditelje, već postaju zaslužnim za širenje socijalne mreže adolescenta.

Korištenje Interneta postaje sveprisutno u životima adolescenata i mladih (Lenhart, Madden, 2007), što znači da online interakcije mogu utjecati na razvojne rezultate kroz povratne informacije grupe vršnjaka. Na primjer, u analizi sadržaja osobnih web stranica adolescenata ili profila na društvenim mrežama, mladi su otkrili da se izražavaju objavljivanjem informacija o svojim interesima te na taj način izražavaju svoj identitet. Uključivanje mladih online za čitanje povratnih informacija koje su dobili od strane drugih ljudi, najčešće vršnjaka, sugeriraju da je želja mladih odgovor na objavljeni sadržaj, te se na taj način samovrednuju i formiraju odnos s drugima. Drugo istraživanje pokazalo je da 50% nizozemskih adolescenata koji su eksperimentirali s identitetom putem *instant*-poruka čine to da se sami istražuju kroz povratne informacije od drugih, kompenziraju s društvenim ograničenjima, rješavaju

sramežljivosti, te na taj način olakšavaju društvene odnose. Tu su posebno zanimljive društvene mreže jer one pružaju jednostavnu i lako dostupnu interakciju i komunikaciju adolescentu s vršnjacima. Ove mogućnosti mogu biti posebno značajne jer su im vršnjaci dostupni online u gotovo bilo koje vrijeme, te takvi kontakti mogu potaknuti razvoj identiteta i intimne odnose, uključujući prijateljstva, kao i romantične odnose.

U skladu s Buhrmesterovim i Pragerovim modelom samootkrivanja (1995) povratne informacije grupe vršnjaka utječu na adolescentovo samopoštovanje. Primjerice, istraživanje nizozemskih korisnika društvenih mreža između 10 i 19 godina starosti otkrili su da se korisnicima samopoštovanje izravno odnosilo na ton odgovora primljenih na informacije objavljene na njihovom profilu na društvenim mrežama i da je samopoštovanje povezano s njihovom ukupnom dobrobit. Što nije iznenađujuće jer su pozitivne povratne informacije povezane uz pozitivno samopoštovanje i sliku o sebi, dok su negativne povratne informacije povezane s negativne samopoštovanjem i slikom o sebi. Rezultati upućuju na to da adolescenti koriste društvene mreže kao način kako bi ocijenili vršnjačko mišljenje o sebi, što posljedično može utjecati na formiranje identiteta. Adolescenti se moraju nositi s mnogo promjena, uključujući prirodu njihovih tijela, odnose s vršnjacima i roditeljima, ali i s povećanom autonomijom. Samoća je česta i vrlo intenzivna tijekom adolescencije (Subrahmanyam, Lin, 2007). Peplau i Perlman (1982) definirali su usamljenost kao psihičko stanje koje rezultira proturječno s pojedinčevom željom i stvarnom vezom. Istraživanje je pokazalo da je adolescentska usamljenost povezana s vezom s vršnjacima kao i sa samopouzdanjem, obiteljskim vezama i komunikacijom između majke i adolescenta. Proučavanje prijateljstva adolescenta na društvenim mrežama utvrdilo je da su ispitanici koji su imali kohezivno prijateljstvo na mreži prijavili manju usamljenost, manje depresivno raspoloženje i više podrške od svojih prijatelja (Subrahmanyam, Lin, 2007). Iz navedenih istraživanja možemo primijetiti da odnosi s vršnjacima utječu na neke od ključnih razvojnih procesa adolescencije. Neki od tih važnih procesa su razvoj vlastite seksualnosti, romantične veze, te potreba za drugačijom podrškom.

Elektronički *multitasking* postaje prisutan u svakom kućanstvu i to na štetu komunikacije licem u lice kao i obiteljske interakcije s roditeljima, ali i braćom i sestrama. U svojem istraživanju Rosen (2007) je zaključilo da otprilike jedan od tri roditelja smatra da vrijeme koje njihov tinejdžer provede na društvenim mrežama miješa se s njihovim obiteljskim životom te da oni tinejdžeri koji provode mnogo vremena na društvenim mrežama osjećaju da dobivaju i manje potpore od svojih roditelja. Adolescenti i njihovi roditelji slažu se s

činjenicom da mladi danas znaju više o Internetu i tehnologiji nego njihovi roditelji. U istraživanju koje je proveo Pew Report & American Life Project (2001) oko 64% tinejdžera vjeruje da znaju više od svojih roditelja o online komunikaciji, dok se čak 66% roditelja složilo s tom činjenicom.

Važno je napomenuti da su vršnjaci ključan element u složenom kontekstu nasilja, jer osim podrške i prijateljstva koji su pozitivni oblici odnosa s vršnjacima, ti odnosi mogu imati i negativne posljedice. Sudjelovanje u grupi vršnjaka vrlo je složeno i ponekad može biti i stresom za mladu osobu. Druženje s vršnjacima može potaknuti i niz problema poput depresije, usamljenosti, sklonosti rizičnom ponašanju i slično. Grupe utječu na mišljenje ljudi o drugima, o sebi, o svijetu, one mogu manipulirati, poticati na nasilje i agresiju te zapravo promijeniti adolescenta i njegov način djelovanja i razmišljanja.

Roditelji mogu utjecati na adolescentovo korištenje elektroničkih komunikacijskih oblika na dva načina: *praćenjem* i *ograničavanjem pristupa*. Praćenje je vjerojatno najbolje što mogu učiniti. Mogu pratiti svojega tinejdžera pomoću Internet softvera koji prati aktivnosti online, ima filtere, te blokira pristup različitim vrstama sadržaja. Opet, ne postoje znanstveni dokazi njegove djelotvornosti. Ograničavanje pristupa znači ograničenje gdje mladi idu online, te koliko vremena provode online. Jedno od mnogih istraživanja pokazalo je da skoro pola roditelja dopušta tinejdžerima da imaju pristup Internetu iz svoje sobe, a samo trećina roditelja stavlja nekakav limit na korištenje društvenih mreža, dok četvrtina roditelja stavlja limit na korištenje računala općenito. Ne samo autoritativni roditelji, nego i roditelji koji su topli i voljni razgovarati o raznim razlozima sa svojom djecom više je vjerojatno da su vidjeli način na koji njihova djeca koriste Internet i društvene mreže. Oni su vjerojatno postavili i ograničenja na korištenje Interneta i društvenih mreža, te je stoga i manje vjerojatno da će dopustiti računalo u djetetovoj sobi. Njihovi tinejdžeri, zajedno s onima autoritativnih roditelja, nego i roditelji koji pokazuju malo topline, imaju visoke standarde i očekuju strogu poslušnost, najmanje je vjerojatno da će davati osobne podatke na društvenim mrežama (Rosen, Cheever, Carrier, 2007). Društvene mreže, poput Facebooka i MySpacea, uzrokuju najviše problema i konflikata između roditelja i tinejdžera, te nad njima roditelji imaju najmanju kontrolu (Saillant, 2006).

Kod nasilja je potrebno istaknuti i element da unatoč visokoj učestalosti nasilja u školi i elektroničkog nasilja među adolescentima istraživanja pokazuju da odrasle osobe podcjenjuju ovakve incidente, poglavito se to odnosi na elektroničko zlostavljanje. Mali je broj roditelja

koji izvještava da je njihovo dijete sudjelovalo u zlostavljanju na Internetu ili putem SMS poruka (čak njih 5%) u odnosu na broj djece koja izvješćuje da se bavi nasilničkim ponašanjem na Internetu ili putem SMS poruka (njih čak 17%) (Dehue i dr., 2008). Ovi podatci ukazuju na to kako odrasli procjenjuju incidente tradicionalnog zlostavljanja. Više od 49% djece izvještava da su bili žrtvom zlostavljanja barem jednom u posljednjih mjesec dana, a njih 71% zaposlenih u školi procjenjuje da je manje od 15% učenika u njihovoj školi često zlostavljano. Osim toga, manje od 1% školskog osoblja je prijavio nasilničko ponašanje. Ovi rezultati pokazuju da odrasle osobe nisu u potpunosti svjesne zlostavljanja koje se događa s njihovom djecom, bilo ono tradicionalno ili elektroničko. Istraživanja tradicionalnog zlostavljanja ukazuju na povezanost između roditeljskog nadzora i nasilničkog ponašanja. Roditelji koji su popustljivi, manje vjerojatno prate dječje aktivnosti na Internetu, a roditelji nasilnika ili žrtve često imaju roditeljski stil koji možemo opisati ravnodušnim, odnosno oni koji se ne miješaju u život svoje djece, te možemo reći da oni na neki način zanemaruju i nedosljedno prate svoju djecu. Postoji mogućnost da je razina nadzora odraslih u negativnoj korelaciji sa zlostavljačkim ponašanjem.

Roditeljski nadzor igra ključnu ulogu, jer se elektroničko zlostavljanje najčešće događa kod kuće. Međutim, roditeljske strategije ne rade najbolje za dijete. Istraživanja su pokazala da oko 30% adolescenata koristi Internet tri ili više sati dnevno, a tijekom tih sati, njih čak više od 50% je prijavilo loš roditeljski nadzor dok su bili na Internetu. Rosen (2007) je također istaknuo da mnogi roditelji nisu sigurni što njihova djeca rade na Internetu, ili ne znaju kako da započnu ovu temu sa svojim tinejdžerom. Slično tome, McQuade i dr. (2009) utvrdili su da je 93% roditelja navelo da imaju neka osnovna internetska pravila za svoje dijete. Međutim, 37% djece izjavilo je da nema nikakva pravila za internetske aktivnosti kod svojih roditelja. Isto tako, Rosen (2007) je utvrdio da iako većina roditelja postavlja granice dječjeg korištenja Interneta, oni zapravo ne prate koliko njihova djeca poštuju te granice. Ovi rezultati ukazuju na poteškoće u učinkovitom roditeljskom nadzoru Interneta. Istraživanje Mescha (2009) utvrdilo je da roditeljsko posredovanje i nadzor nisu vrlo učinkoviti. Unatoč problemima oko tinejdžerskih online aktivnosti, roditelji možda ne znaju puno o njima i stoga ne mogu biti djelotvorni u postavljanju granica i praćenja njihovih aktivnosti. Potrebno je više istraživanja kako bi se utvrdio da li je problem roditelja nedostatak znanja o tim oblicima komunikacije ili je to nedostatak njihovih roditeljskih vještina.

Nakon obitelji, škola je drugo prirodno okruženje u kojem učenici, zajedno sa svojim vršnjacima, obavljaju različite aktivnosti. Pojavom novih informacijskih i komunikacijskih

tehnologija škola se našla pred novim izazovima. Ta tehnologija po svom postanku, razvoju i mogućnostima nadmašuje sve dosadašnje jednostrane inovacije u školi jer računalo više nije samo tehnika već i metoda razmišljanja (Pivac, 1995). Škola se našla na prekretnici. Ona se ne prilagođava najbolje potrebama kao što je to prije činila, u ranom industrijskom društvu, već dobiva ulogu općeg društvenog regulatora. Društveni značaj i uloga medija i tehnologije u životu djece i adolescenata obvezuje školu da osposobljava učenike ne samo da primaju informacije, već da i aktivno sudjeluju u njihovom proizvođenju. Taj aktivan stav učenika postupno će pridonositi razvijanju i usavršavanju njegove "medijske kompetencije" omogućavajući mu da samostalno koristi medije i tehnologiju u skladu s vlastitim interesima i potrebama (Pivac, 1995). Prema Rosiću (2005) škola je socijalna zajednica, mjesto učenja, ali i susreta učenika, uz uvažavanje njihovih razvojnih karakteristika i potreba, koje se mogu realizirati tek u dijalogu škole s okolinom. Škola tranzicije više nema samo tradicionalnu prosvjetiteljsku ulogu budući da se u obrazovanju nude nove mogućnosti izvan nastave, od medija do globalnih mreža. Možemo reći da se danas škole nalaze usred raznih kontroverzi i u teškoćama, pokušavaju se prilagoditi novom vremenu i njihovim brzim promjenama. Škole danas poglavito pokušavaju kontrolirati uporabu Interneta i drugih medija, kao što su mobiteli, koji odvlače pažnju djeci dok su u školi. Izazovi roditelja i škole su podjednaki te teže eliminiranju negativne uporabe elektroničkih medija i vremena čuvajući svoje značenje u doprinosu obrazovanju i socijalnoj povezanosti.

Danas mladi uz pomoć Interneta, poglavito društvenih mreža, održavaju različite odnose (prijateljske, romantične, neprijateljske) ali ih i iniciraju. Zbog zakupljenosti medijima i tehnologijom, mladi danas imaju sve manje prilike za druženje i međusobnu izravnu interakciju u stvarnom vremenu i prostoru te svoje slobodno vrijeme troše ispred ekrana. Zbog medija i tehnologije, koji su zamijenili interakciju (obiteljsku ili vršnjačku), propuštaju prigodu za učenje socijalnih vještina koje su im bitne za izgradnju kvalitetnih socijalnih odnosa s drugim ljudima, ali i za izgradnju sebe kao individue.

Značajan dio života svakoga djeteta zauzima slobodno vrijeme. To je vrijeme koje se odvija nakon obveza koje dijete ima u obitelji te nakon obveza koje proizlaze iz boravka u školi i drugim obvezujućim ustanovama. Zabava i odmor djeteta je osnovni cilj slobodnoga vremena. Način provođenja slobodnog vremena djece uvelike je podložan utjecajima okoline pa tako i masovnih medija na koje se djeca navikavaju brzo i koji su prisutni u njihovim životima od najranije dobi (Miharija, Kuridža, 2010).

Cjelokupan razvoj društva, posebice tehnike, tehnologije i komunikacije povećava prostore i količinu slobodnog vremena, osobito djeci i mladima. Prema znanstvenim istraživanjima, najviše slobodnog vremena mladi provode u društvu vršnjaka, tražeći sadržaje i načine života drukčije od obiteljskog i školskog. U slobodnom vremenu oni najčešće odabiru aktivnosti društvene naravi, kao što su izlasci i druženje s prijateljima, te boravak na Internetu dok daleko manje zanimanja pokazuju za kulturnim i obrazovnim aktivnostima (Vidulin-Orbanić, 2008., 21). Previšić (2000) smatra da slobodno vrijeme trebamo shvatiti široko kako bi se predvidjela njegova uloga, svrha i zadaća koja je osobit izazov odgoju i obrazovanju jer traži pedagoško osmišljavanje. Zbog različitih razloga koji dolaze od roditelja i ostalih vanjskih manipulatora, djeca više ne utječu na svoje raspolaganje slobodnim vremenom što se vidi po neuređenom i neprogramiranom slobodnom vremenu gdje djeca sve više vremena provode pred računalom i na Internetu gdje se zapravo njihova sloboda, spontanost i kreativnost kao ključne osobine i kvalitete slobodnog vremena sputavaju, ograničavaju, nameću i usmjeravaju po volji drugih, a ne njih samih. Život i rad mladih u slobodnom vremenu od izuzetnog su značenja za našu civilizaciju. Vrlo aktivno i autonomno (su)djelovanje kroz igru, stvaralaštvo ili hobi podrazumijevaju konkretne i planirane aktivnosti koje mogu dovesti do temeljnih promjena u životu. Slobodno, ali osmišljeno vrijeme čine život smislenim i raznovrsnim, organiziranim i kreativnim. Mladi tako razvijaju svoju individualnost primjerenim programima, amaterski upoznaju znanstveno-tehničke-umjetničke-sportske sadržaje i aktivnosti. Slobodno je vrijeme iznimno pogodno za kompletiranje vlastite osobnosti, kako na intelektualnom, tako i emocionalnom planu. U njemu se stvaraju uvjeti za razvoj dispozicija, sklonosti, vještina, otkriva se nadarenost i talent za određeno područje i pogoduje razvoju svih ljudskih kvaliteta. To je vrijeme za kritičko promišljanje, za stvaranje, za odgoj i učenje, vrijeme za osobnu nadogradnju, za kulturni doprinos i za promicanje kulture življenja.

Livazović (2009) tvrdi da značaj slobodnog vremena u suvremenom društvu nema samo socijalizacijsku važnost (razvoj osobnosti, odmor, razonoda) već i životnu. Slobodno vrijeme predstavlja prigodu i prostor za učenje dodatnih znanja i vještina za svladavanje zahtjeva modernog globalnog tržišta. Zbog toga što se elektroničko zlostavljanje događa toliko često u školi, i izvan nje, u vrijeme nastave, izvan nastave, u slobodno vrijeme i itd. nastavnici i školski stručni suradnici (pedagozi, psiholozi i dr.) moraju pronaći rješenje. Školski pedagozi bi trebali provesti sveobuhvatni plan prevencije koji ima potporu i suradnju s roditeljima, školom i zajednicom. Borba protiv elektroničkog zlostavljanja je misija koja zahtijeva od pedagoga, psihologa, nastavnika, roditelja, pa i samih učenika da rade zajedno kako bi se osiguralo svim učenicima sigurno okruženje za učenje bez ikakvog straha.

3. VIRTUALNI SVIJET INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

3.1. Internet

Upotreba suvremenih komunikacijskih tehnologija, budući da živimo u razdoblju informatizacije i brzog razvoja znanosti, postala je dijelom naše svakodnevice. Djeca sve više vremena provode u virtualnom svijetu. Virtualni svijet postaje mjesto druženja, zabave i komunikacije. Elektronički mediji, Internet i mobitel postali su važna sredstva mladih, te oni osim kao sredstva zabave, imaju pozitivnu obrazovnu i socijalizacijsku ulogu u razvoju adolescenata i mladih.

Internet, odnosno "mreža svih mreža", javno je dostupna globalna paketna podatkovna mreža koja povezuje računala i računalne mreže korištenjem internetskog protokola. Internet postaje sadašnjost današnje djece, oni su se rodili s računalima te ih koriste svakodnevno. Pristup i korištenje računala među adolescentima i ostalom mladeži narasla je eksponencijalno tijekom posljednjih deset godina. Više od 80% američke mladeži, u dobi od 12 do 17 godina, koriste Internet, a gotovo ih se pola svakodnevno prijavljuje online (Lenhart, Madden, Hitlin, 2005). Uloga računala i Interneta kao sredstva za socijalizaciju, obrazovanje, pristup informacijama, zabavu, *shopping* i komunikaciju se dramatično povećala. Mnogi adolescenti navodno više vole biti online nego s drugim medijima, uključujući telefon, televiziju i radio. Internet je postao neophodan instrument za prikupljanje podataka za školu, ali i općenito za komunikaciju s drugima, najčešće vršnjacima. Komunikacijski alati Interneta, poput e-maila, *instant*-poruka, blogova i *chat*-ova utvrdili su se u živote adolescenata (Boneva, Quinn, Kraut, Kiesler i Shklovski, 2006; Craig, 2003; Gross, 2004; Schiano, Chen, Ginsberg, Gretarsdottir, Huddleston, Isaacs, 2002) te možemo reći da je Internet postao važnim socijalnim kontekstom u životu adolescenta danas.

Neki poput Prenskyog, Howea, Straussa i dr., koji proučavaju ovu pojavu, rođene iza '70-ih godina 20. stoljeća nazivaju *net-generacijom* odnosno prvom generacijom koja je okružena računalima, Internetom i video-igrama. U posljednje vrijeme djeci je najprivlačniji Internet i sve mogućnosti koje on pruža, a u zadnje vrijeme naglasak je stavljen i na društvene mreže (Pregrad, Ćosić i dr., 2008). Kada govorimo o *net-generaciji* misli se na generaciju koja se zabavlja, socijalizira, uči, radi, kupuje i komunicira uz pomoć tehnologije, te provodi vrijeme na Internetu objedinjujući zabavu i učenje. To je generacija koja je odrasla u suživotu s umreženom digitalnom tehnologijom. Većina pripadnika ove generacija s lakoćom obavlja više zadataka istovremeno, vole raditi i učiti u timovima, preferiraju multimediju u odnosu na

tekst kao i aktivno učenje i učenje uz igru (Rosen, 2010). U svjetskoj, kao i domaćoj literaturi postoje brojne kategorizacije i definicije mladih s kraja 20. i početka 21. stoljeća. Poznati su još nazivi *Digital Natives* (Prensky, 2001), *Y generation*, *Net generation*, *Millenials* (Howe, Strauss, 2000), *Echo Boomers*, *iGeneration* (Rosen, 2010), dok se kod nas koriste nazivi *internet generacija*, *milenijalci*, *net-generacija*, *generacija Y* i *cyber generacija*.

Internet postaje novo društveno okruženje u kojem si adolescent postavlja pitanja koja se odnose na razvoj njegovog identiteta - kako najbolje pronaći i formirati sebe, kako razviti vlastitu seksualnost. Sve to mu pomaže u procesu samovrednovanja i danas to adolescent čini uz pomoć virtualnog svijeta i Interneta. Jednostavan, lak i kontinuirani pristup Internetu omogućuje adolescentu socijalizaciju pružajući mu mogućnost povezivanja s vršnjacima iz svoje okoline, jednako kao i sa strancima iz bilo kojeg dijela svijeta. Internet je utjecao na adolescenta tako što je postao njegovim novim društvenim svijetom utječući na način kako komunicira, uspostavlja i održava odnose, te u pronalasku pomoći za neko važno društveno pitanje. Neophodno je dobiti svijest o potencijalnim koristima i rizicima adolescentskog korištenja Interneta, te je potrebno osigurati strategije za sigurno i pozitivno usmjeravanje na praksu dobrog korištenja Interneta.

Autori Predgrad, Ćosić i dr. (2008) navode da Internet postaje sve privlačniji djeci i mladima radi niza mogućnosti koje on pruža. Prednosti i dobre strane Interneta su: učenje jer omogućava pregled najnovijih rezultata istraživanja, spoznaja te prikupljanje podataka za pisanje školskih projekata i seminara; brza dostupnost informacija; lako i brzo pregledavanje aktualnih vijesti, npr. čitanje dnevnih novina i vijesti, vremenske prognoze, sportskih rezultata itd.; kupnja različitih proizvoda, olakšavanje planiranja putovanja, rezerviranje karata; predstavlja izvor zabave, npr. igranje video-igrica s drugima na Internetu; omogućava komunikaciju s ljudima, jednostavno i brzo dopisivanje s vršnjacima i ljudima u različitim dijelovima svijeta; razmjena iskustava, mišljenja i informacija s vršnjacima i odraslima sličnim problema ili interesa (fanovi poznatih bendova, glumaca, pjevača, ljubitelje video igara, biciklizma, razni forumi za pojedine teme i grupe podrške itd.); djeca i mladi uče pravilno pisati, pisanje je dominantan način kojim korisnici razgovaraju putem Interneta i mobitela; potiče razvoj kreativnosti kod djece i mladih, ali i općenito; uči djecu i mlade rješavanju problema i potiče razvoj strategija za selekciju informacija. Istraživanje na američkoj mladeži pokazalo je da Internet mladima služi kao snažan izvor informacija o društveno osjetljivim temama poput seksa i međuljudskih odnosa (Suzuki, Calzo, 2004); također služi za građenje zajednice i kao alat za pružanje informacija o građanskom

angažmanu i političkom sudjelovanju (Rainie, Horrigan, 2005). Istraživanja su pokazala da preko internetske komunikacije, mladi imaju priliku vježbati vještine vodstva kako bi postali dijelom zajednice koju su sami stvorili. Ovo potiče samostalnost i izgradnju identiteta slobodnih normi. Roditelji počinju prepoznavati Internet kao moćan alat za akademski napredak svoje djece. Nedavno istraživanje pokazalo je da mladi s niskim prihodima koji stalno koriste Internet pokazuju bolji akademski uspjeh tijekom nekog vremena (Jackson i dr., 2006) nego adolescenti koji manje koriste Internet. Neki dokazi upućuju na to da je internetska komunikacije posebno korisna za sramežljive i društveno povučene ili marginalizirane adolescente, omogućavajući im da prakticiraju socijalne vještine bez rizika koji su povezani s interakcijom u stvarnom svijetu (McKenna, Green, Gleason, 2002; Subrahmanyam i dr., 2004). Osim toga, internetska komunikacija može potaknuti iskrene razmjene osjećaja; izvješća mnogih ljudi ukazuju na to su da su mnogi iskreniji i slobodniji iskazati osjećaje online nego u stvarnoj komunikaciji (Lenhart i dr., 2001). Internet pruža slobodu od socijalnih pritisaka koja može pomoći adolescentima da izgrade više povjerenja u stvarne društvene situacije i osjećaj veće povezanosti s drugima, što je važan aspekt adolescentskog društvenog razvoja. S druge strane, taj nedostatak interakcija u stvarnom svijetu može predstavljati rizik za mlade, posebno one koji su tjeskobni.

Uz sve navedene prednosti Interneta koje imaju pozitivne učinke na suvremeno društvo postoje i opasnosti ovih modernih oblika komunikacije. Internet također izaziva različite brige o privatnosti i sigurnosti na njemu, pornografiji, Internet kriminalu, virtualnim zajednicama i intelektualnom imovinskom pravu. Ova jedinstvena kombinacija tehničkih i društvenih kompleksnosti čini dječje razumijevanje Interneta izazovnim i važnim razvojnim pitanjem. S obzirom na raznolikost uporabe i konstantu uporabe Interneta zabrinutost je da sve ove aktivnosti koje se odvijaju na Internetu zamjenjuju aktivnosti koje su važne za razvoj adolescenta poput fizičke aktivnosti i socijalne interakcije s vršnjacima koja se odvija u kontaktu licem u lice. Teorija "zamjenjivanja" (eng. *displacement*) temelji se na hipotezi koja sugerira da količina vremena provedena na Internetu dolazi na račun drugih svakodnevnih aktivnosti, pogotovo aktivnosti licem u licem koje su važne za socijalnu interakciju adolescenata. Korištenje Interneta istiskuje pravu interakciju adolescenta s vršnjacima i obitelji, i tako zamjenjuje jake veze za one slabe. Kraut, Patterson, Lundmark, Kiesler i dr. (1998) karakteriziraju slabe veze kao odnose koji su površni, lako slomljivi te neredoviti. Istraživanja pokazuju da slabe veze obično daju manju socijalnu pomoć nego intimnije i jače veze među pojedincima (Wellman i dr., 1996).

Internet je postao vrlo učinkovito i profitabilno sredstvo za distribuciju seksualno eksplicitnog materijala, kao i sofisticirani kanal za prinude seksualnog ponašanja, trgovinu seksom i seksualnim zločinima. Prema istraživanju Livingstonea (2002), 90% djece u dobi od 8 do 16 godina pregledali su pornografiju na Internetu. U većini slučajeva, seks stranicama adolescent ili dijete je pristupilo nehotično, često u procesu pisanja domaće zadaće, kada je koristilo neku bezazlenu riječi za traženje informacija ili slika. Takav slobodan pristup i izloženost ovakvim informacijama, adolescentu koji još nije razvio punu zrelost mogu predstavljati negativni utjecaj na razvoj te bi se potencijalno mogli očitovati u njegovim društvenim interakcijama s vršnjacima, u njegovoj seksualnoj aktivnosti, te na njegovom emocionalnom razvoju.

Još jedna od danas najnegativnijih strana Interneta je jedan od popularnih oblika nasilja među vršnjacima koje donosi novo moderno doba tehnologije. To je nasilje putem Interneta i mobitela, a naziva se *elektroničkim zlostavljanjem*. Elektroničko zlostavljanje možemo definirati kao svaku zlonamjernu i ponavljaju upotreba informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekome nanijela šteta. U svijetu je nasilje modernim oblicima tehnologije, poznato još pod nazivom *Cyberbullying*, a ono obuhvaća svaku komunikaciju kada je dijete izloženo napadu drugog djeteta ili grupa djece putem Interneta ili mobilnog telefona. Društvene mreže danas pružaju jednostavnu i laku interakciju između vršnjaka, ali mogu poslužiti i za prikupljanje povratnih informacija o nekom, te kao novi alat i teren za zlostavljanje. Vršnjaci su dostupni online gotovo u bilo koje vrijeme, a i sami alati komunikacije su vrlo jednostavni za korištenje i zloupotrebu. Kako su društvene mreže dizajnirane za poticanje socijalne interakcije u virtualnom okruženju tako je nasilje među vršnjacima dobilo novi teren i nove mogućnosti.

3.2. Društvene mreže

Jedan od najrasprostranjenijih i najinteresantnijih fenomena današnjice su društvene mreže na Internetu. Društvene mreže su besplatni online servisi koji omogućuju korisnicima raznovrsne vidove komunikacije sa svijetom i mogućnost vlastite prezentacije, besplatno postavljanje fotografija, video klipova, pisanje blogova, igranje raznih igrica i druge korisne i manje korisne aktivnosti putem ovih mreža.

Boyd i Ellison (2008) pojam društvene mreže definiraju kao uslugu utemeljenu na webu koja omogućuje pojedincima da izgrade javni ili polu-javni profil unutar omeđenog sustava, da artikuliraju listu drugih korisnika s kojima dijele veza te da gledaju i koriste vlastiti popis veza i popise veza drugih unutar sustava. Milardović (2010) navodi da se pod pojmom društvena mreža misli na neku društvenu komunikacijsku strukturu s mnoštvom komunikacijskih aktera koji uspostavljaju različite vidove osobnih, prijateljskih, poslovnih, seksualnih, i dokoličarskih interakcija radi zadovoljavanja svojih unutarnjih potreba i interesa. Branković (2010) pod pojmom društvena mreža podrazumijeva grupe koje se formiraju na Internetu i koje povezuju zajednički interesi, prijateljstvo, potreba za objavljivanjem i praćenjem objava drugih, razmjenu uzajamno korisnih informacija, kao i da se međusobno pomaže savjetima, odgovorima na pitanja drugih članova mreže te na mnoštvo drugih načina. Najpoznatije društvene mreže današnjice su *Facebook*, *MySpace*, *Twitter*, *Tumblr* i druge. Najveće promjene koje su donijele društvene mreže su promjene u području komunikacije. Danas je zahvaljujući društvenim mrežama moguće komunicirati s bilo kime, bilo kada i gotovo bilo gdje u svijetu. Jedno od bitnih obilježja društvenih mreža je da one polako potiskuju komunikaciju licem u licem te se sve više teže impersonalnoj komunikaciji. Specifično obilježje društvenih mreža je sloboda i jednostavnost u njenom pristupu kao i princip odabira specifične mreže temeljem interesa i potrebe. Bit svih komunikacija u različitim društvenim mrežama je u brzini komuniciranja bez obzira na prostornu udaljenost odnosno planetarni tip komunikacije koji više nije onemogućen kulturom i jezikom nekog društva.

Prvi uspon društvenih mreža nastaje poslije 2002. godine. Godine 2003. utemeljena je društvena mreža *MySpace* koja je do pojave *Facebooka* bila najpopularnija i najdominantnija, a 2006. poslovna mreža *LinkedIn*. Danas možemo reći da su na području Interneta i među mladima najutjecajnije društvene mreže, i to upravo *Facebook*, *Twitter* i *Tumblr*, a nekada i *MySpace*. S vremenom su se oblikovali različiti tipovi ili profili društvenih mreža. Riječ je o procesu specijalizacije i personalizacije prema potrebama i interesima korisnika (Milardović, 2010).

Facebook je internetska društvena mreža na kojoj korisnici stalno komuniciraju kroz set mreža na temelju poznanstva na fakultetu ili sveučilištu, prijateljstva u stvarnom životu, interesnih skupina, omiljenih filmova i mnogih drugih kriterija. Društvena mreža Facebook osnovana je 2004. godine od strane Mark Zuckerberga. U svojim počecima, Facebook je bio namijenjen studentima sveučilišta na Harvardu koji su tim putem mogli komunicirati i razmjenjivati informacije, dok početak globalne razine Facebooka datira 2005. godine kad su mu se pridružili i ostali korisnici u cijelome svijetu (Boyd, 2008). Statistika samoga Facebooka je više nego zapanjujuća. Posljednja, najnovija statistika Facebooka ukazuje na to da od datuma 1. siječnja 2014. Facebook posjeduje više od 1 bilijun mjesečno aktivnih korisnika od čega je 48% mladih u dobi od 18-34 godine starosti koji pregledavaju stranicu Facebooka čim se probude (Facebook Statistika, 2014). Više od polovice mladih korisnika Facebooka je zapravo lažno prijavilo svoje godine starosti kako bi mogli posjedovati vlastiti profil, jer Facebook ima politiku zaštite djece mlađe od 13 godina da ne mogu kreirati vlastiti profil na ovoj stranici što većina mladih zloupotrebljava lažirajući svoje godine. Oko 20 bilijuna minuta je ukupno dnevno vrijeme provedeno na Facebooku diljem svijeta. Oko 76% korisnika se prijavljuje na svoj Facebook profil barem jednom dnevno, dok čak 23% svoj Facebook profil provjerava više od 5 puta dnevno (Facebook Statistika, 2014). Prema statistici web stranice Facebakersa najveći postotak korištenja Facebooka u Hrvatskoj je u dobi od 18-24 godine i iznosi 32% ukupne populacije Hrvatskih Facebook korisnika, a slijedi je grupa od 29% korisnika u dobi od 25-34 godine. S obzirom na spol, u Hrvatskoj je podjednak omjer muške i ženske populacije, s tim da je zastupljeno 51% ženske populacije nasuprot 49% muške populacije (Facebakers.com Portal, 22. travnja 2014). Sam koncept Facebooka i razlog njegove popularnosti je povezivanje ljudi koji se već poznaju u stvarnome životu putem Interneta. Korisnicima je pružena mogućnost povezivanja i socijaliziranja s prijateljima i rodbinom te s ljudima koji su im bliski u online prostoru. Web usluga Facebooka je potpuno besplatna za sve korisnike, a prihode ostvaruje putem sponzora i oglašavanja putem reklama koji se pojavljuju uz svaki profil. Razlozi planetarne popularnosti Facebooka su što je to prva društvena mreža koja je počela koristiti profile s pravim imenom i prezimenom te autentične informacije o pojedinom korisniku što je olakšalo pretragu korisnicima. Pored svih pozitivnih strane koje ima Facebook, a njih je mnogo, sve više izlaze na vidjelo i njegove negativne strane. Malo je ljudi svjesno da Facebook zapravo ozbiljno krši prava korisnika ugrožavajući im privatnost jer se u samom činu rada stranice kriju određeni propusti, pa se tako čuvaju podatci o korisnicima i nakon što oni ugase svoj profil, što je protuzakonito. Facebook može prouzročiti i gubitak slobodnog vremena, što većina korisnika

ni ne primjećuje, pogotovo mladi koji na Facebooku provode sate i sate zapravo ne radeći ništa. Prateći živote drugih ljudi i prebacujući svoju komunikaciju u virtualni, često uljepšan svijet zanemaruje se stvarni svijet oko sebe, a samim time i probleme i zadaće koje mlada osoba može imati. Problemi se mogu javiti i u poslovnom svijetu, jer dolazi do pada produktivnosti osobe koje tijekom radnog vremena uključuje ovu vrstu komunikacije kao i tijekom školskih sati i praćenja nastave i gradiva, a može doći i do ozbiljnog narušavanja ugleda i reputacije korisnika na temelju informacija i fotografija objavljenih na Facebooku. Pridruživanje raznim grupama na Facebooku može dovesti i do problema sa zakonom. Na mreži je prisutno sve što se može i ne može zamisliti, od krajnje pozitivnih grupa, ali i do ultradesničarskih pokreta, rasne mržnje i tome slično. Određene grupe mogu mladoj osobi oštetiti ugled i dovesti do ozbiljnih problema nedostatka samopouzdanja i samopoštovanja osobe. Možemo reći da je Facebook danas daleko od samo društvene mreže, on ispunjava viziju povezivanja svijeta.

MySpace je još jedna u nizu najpoznatijih društvenih mreža današnjice. Osnovana je 2003. godine od strane Chrisa DeWolfa i Toma Andersona, te kasnije prodana *News Corporationu* u srpnju 2005. godine za vrtoglavih 580 milijuna dolara. MySpace je bila najpopularnija društvena mreža u razdoblju od 2005. do 2008. godine. U travnju 2008., MySpace je po popularnosti pretekao Facebook, iz razloga što je Facebook omogućio korištenje pravoga imena i prezimena korisnika što je korisnicima olakšalo pretragu drugih korisnika i općenito pretragu mreže, što je na MySpaceu otežano zbog korištenja raznih nadimaka korisnika. Od tada broj korisnika MySpacea se iz godinu u godinu smanjuje (MySpace Statistika, 2014). U kolovozu 2007. godine MySpace je bila najpopularnija web stranica u Sjedinjenim Američkim Državama, te 6 najpopularnija web stranica engleskog govornog područja, tada je imala oko 193 milijuna registriranih korisnika te joj je dnevno baza korisnika rasla za brojku od 230 000 korisnika (MySpace Statistika, 2014). Kao i kod drugih društvenih stranica postoji mnogo dobrih, ali i mnogo loših nedostataka ove društvene mreže. Mediji su mnogo izvještavali o slučajevima u kojima je MySpace povezan s brojnim socijalnim problemima, uključujući: elektroničko zlostavljanje, *cyber*-uhođenje, alkohol i zlouporaba droga, zločine iz mržnje, bombaške napade, planiranje pucnjava u školama, samoubojstava, pa čak i ubojstva. Osim toga, najveća zabrinutost javnosti usmjerena je na potencijalne ranjivosti mladih na predatore i pedofile. Unatoč tim pojavama koje proizlaze iz međuljudskih odnosa kroz osobne stranice profila korisnika, postoji i niz potencijalnih prednosti društvenih mreža za mlade. Online interakcija nudi mjesto za učenje i poboljšavanje sposobnost za vježbanje

samokontrole, tolerancije i poštovanja prema tuđim stavovima, da se izraze osjećaji na zdrav način, te da se mladi uključe u kritičko razmišljanje i promišljanje, kao i donošenje vlastitih odluka. Poboljšava mladenačko samootkrivanje, oblikovanje identiteta u skupini čije vlastite vrijednosti proizlaze uglavnom iz vršnjačke percepcije popularnost i aktualnih kulturnih trendova. Uglavnom, MySpace je služio kao slobodni javni prostor gdje su mladi mogli vidjeti i biti viđeni. Istraživanje koje su proveli Hinduja i Patchin (2008) na uzorku od 935 tinejdžera u dobi od 12-17 godina u Sjedinjenim Američkim Državama pokazalo je da 55% mladih ima profil na nekoj od društvenih mreža, a njih 85% je imalo profil upravo na stranici Myspacea. Najveći problem koji se javlja kod društvenih mreža, kao što je slučaj i s Facebookom, što popriličan broj mladih lažira i taji svoje prave godine predstavljajući se starijima i odraslijima, njih čak 39% je lažiralo svoje godine (948 na uzorku od 2423 ispitanih).

Uz sve prednosti koje ove društvene mreže pružaju, postoji i niz potencijalnih rizika za mlade na ovoj mreži. Ova okruženja su idealna za online agresiju jer su mreže izrazito popularne, lako i široko dostupne, a nasilnici mogu sakriti ili prikriti svoj identitet. Najčešći načini na koje nasilnici iskorištavaju društvene mreže je anonimno komentirajući (npr. ostavljajući poruke na nečijem profilu), šireći glasine (npr. postavljanje profila kako bi nekoga ogovarali ili uvrijedili), ili krađom identiteta (oponašanje nekoga ili krađa nečijeg profila/identiteta).

Twitter je još jedna u nizu najpopularnijih društvenih mreža, s ponešto drugačijim izgledom s obzirom na Facebook i MySpace. Twitter je vrsta ili žanr društvenog softvera koji je klasificiran kao mikroblog platforma. Mikroblog je pomak u odnosu na klasično pisanje bloga. Korisnici mikrobloga pišu kraće postove i u skladu s time češće ažuriraju svoje statuse. Twitter je kreiran 2006. godine od strane Jacka Dorseyja te je danas druga najpopularnija društvena mreža, odmah iza Facebooka. Korisnici za komunikaciju koriste poruke koje se nazivaju *tweets*-ima. Broj znakova koji se može objaviti u samoj poruci ograničen je na 140 znakova, zbog čega se većina prometa na Twitteru odvija od strane mobilnih korisnika. Popularnost samoga Twittera je da je to društvena mreža koja se koristi uglavnom za izražavanje mišljenja o raznim događajima u zemlji i svijetu kao i praćenja najnovijih vijesti, tvrtki, poznatih ličnosti i slično. Kod mladih je pogotovo prisutno i popularno praćenje raznih *celebrity*-ja te mogućnost direktne komunikacije s njima jer se *celebrity*-ji uglavnom koriste Twitterom kao promocijom sebe, svojega rada, ali i kao alatom za stjecanje popularnosti. Twitter kao i ostale društvene mreže poput Facebooka, Myspacea, Tumblra i slično, ima

politiku privatnosti da nije namijenjena osobama mlađim od 13 godina odnosno da se njima ne preporučuje korištenje ove mreže.

Tumblr je jedna od novijih društvenih mreža kojoj iz dana u dana sve više raste popularnost te time i broj korisnika. Tumblr je web stranica koju je osnovao David Karp u veljači 2007. te je u vlasništvu *Yahoo*-a. Ova internetska stranica omogućuje korisnicima da kreiraju svoj blog na kojem stavljaju slike, videe i druge multimedijalne sadržaje s Interneta, ili vlastite sadržaje. Tumblr od travnja 2014. ima više od 180.7 milijuna blogova/korisnika i više od 82.7 milijuna *post*-ova ukupno, također je zabilježeno više od 13 milijuna globalnih pregleda stranica te više od 101 milijuna postova koji se kreiraju na dnevnoj bazi (Tumblr Statistika, 2014). Tumblr je izuzetno popularan među mlađom populacijom, odnosno tinejdžerima koji uz pomoć slika izražavaju vlastite osjećaje, stavove, mišljenja. Mladi Tumblr doživljavaju kao svojevrsan online dnevnik koji pomoću slika opisuje njihova mišljenja, događaje, prošlost, budućnost, inspiraciju i aspiraciju, ali prvenstveno njihovu osobnost. Tumblr možemo nazvati društvenom mrežom koja uz Facebook i MySpace sa sobom ima mnogo kontroverzi vezano uz brzu i laku dostupnost eksplicitnog i neprimjerenog sadržaja maloljetnicima i tinejdžerima.

Glavna zamjerka Tumblru je brza i laka dostupnost, te preglednost pornografskog sadržaja tinejdžerima. Pornografija predstavlja značajan dio sadržaja na ovoj internetskoj stranici, te je šokantan podatak da Tumblr posjeduje oko 100 milijuna blogova ovakvog sadržaja. Karp je otkrio u lipnju 2012. da je između 2 i 4% Tumblr prometa pornografija (Kafka, 2013). Vlasnici stranice nisu svjesni da su njihovi glavni korisnici uglavnom maloljetne osobe, ali i dalje ne mijenjaju svoju dugogodišnju politiku glede pornografskog sadržaja te i dalje naglašavaju i inzistiraju na važnosti slobodnog izražavanja. Smjernice samog Tumblra su da je to zajednica koja dopušta sadržaj za odrasle, ali zahtjeva da blogovi koji se sastoje od ovakvog sadržaja moraju biti označeni kao takvi što zapravo ne sprječava samog korisnika, najčešće tinejdžera, da ovakav sadržaj ne istražuje i proučava. Za maloljetno dijete je prerano da bude izložen ovakvom sadržaju za kojeg psihički ni emocionalno nije pripremljen. Spolno - eksplicitni video se ne smije stavljati na web stranicu, ali video je lako dostupan na nekom drugom mjestu odakle može biti *upload*-an na Tumblr. Još jedan od velikih nedostataka Tumblra je mnoštvo blogova koji promiču samoubojstvo, samoozljeđivanje i poremećaje u prehrani (proANA stranice) koji mladi zbog čestog nedostatka samopoštovanja i slijepog slijedenja trendova medija prate i tome aspiriraju.

4. ELEKTRONIČKO ZLOSTAVLJANJE

Nasilje se tradicionalno smatra problemom škole. Obično se odvija ispred publike vršnjaka na školskom igralištu. Nasilje se obično smatra fizičkim uznemiravanjem, ali istraživači danas nasiljem smatraju i izloženost opetovanim negativnim akcijama prema jednom učeniku od strane više njih. Ove negativne akcije se smatraju namjernima pri čemu pojedinci nanose ili pokušavaju nanijeti drugome ozljede ili uzrokovati nelagodu (Olweus, 1998). Nasilje ima širok spektar oblika uključujući udaranje, guranje, držanje, neprijateljske gestikulacije, prijetnje, ponižavanje, zadirkivanje, uvredljivi komentari, "spuštanje", sarkazam, "blejanje", plaženje jezika, prevrtanje očima, tihi tretman i manipuliranje nečijim prijateljstvom (Beran, 2006). S ubrzanim napretkom informacijske i komunikacijske tehnologije pogotovo među djecom i mladima, nasilje dobiva novi teren koji je mnogo širi od školskoga igrališta ili razreda. Internet odnosno *cyber*-prostor postaje novim rizičnim okruženjem za djecu i mlade.

Elektroničko zlostavljanje, poznato još i kao *cyberbullying*, opći je pojam za svaku komunikacijsku aktivnost *cyber* - tehnologijom koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro. Tim oblikom nasilja među vršnjacima obuhvaćene su situacije kad je dijete ili tinejdžer izložen napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem Interneta ili mobilnog telefona. Počinitelj(i) i žrtva(e) su maloljetnici. *Cyberbullying* nazivamo još i: virtualnim zlostavljanjem, nasilje preko Interneta/mobitela, zlostavljanje preko Interneta/mobitela, elektroničkim nasiljem i elektroničkim *bullyingom* (Buljan-Flander, 2006). *Cyberbullying* možemo definirati kao elektroničko nasilje u kojem počinitelj koristi suvremenu komunikacijsku tehnologiju poput e-maila, SMS poruka, *instant*-poruka, mobitela, društvenih mreža, *chata* ili web stranica (Campbell, 2005; Cook i dr., 2007; Shariff 2008; Storm i Storm, 2005) kako bi zlostavljali, prijetili, povrijedili, uznemirili ili na bilo koji drugi način oštetili osobu koja se najčešće ne može zaštititi od takvih postupaka. To mogu biti tekstualne ili video poruke, fotografije ili pozivi. Istraživanja su pokazala da elektroničko zlostavljanje najčešće uključuje slanje prijetećih ili agresivnih e-mailova, SMS poruka i/ili *instant*-poruka te postavljanje pogrđnih ili uvredljivih komentara na društvenim mrežama. Ovo zlostavljanje najčešće uključuju širenje zlonamjernih glasina, postavljanje neugodnih slika i/ili videa online, bez odobrenja, te postavljanja pogrđnih web stranica kako bi se ismijavalo pojedinca/žrtvu, "provaljivanje" u tuđe e-mail adrese ili profile na društvenim mrežama kako bi se oštetio ugled osobe, isključivanje pojedinca/žrtve iz neke online grupe te

otkrivanje njenih osobnih informacija (Campbell, 2005.; Cook i dr., 2007; Lenhart, 2007; Shariff, 2008).

Istraživači su povezali nasilničko ponašanje, u stvarnom životu i onom virtualnom, s teorijama ljudskog ponašanja i komunikacije. Poznato je da socijalno kognitivna teorija tvrdi da adolescenti oponašaju svoje roditelje ili prijatelje obrascima agresivnog ponašanja. Učinak modela/teorije će biti jači ako promatrač ima pozitivnu ocjenu modela, na primjer, vidim njega ili nju kao oštrog/u, neustrašivog/u i jakog/u (Olweus, 1998). Drugim riječima, promatrajući agresivan model, on čini agresivno ponašanje manje inhibiranim što promatrači vide kao uzor, uzimajući da je model nagrađen za agresivne akcije. U tim slučajevima, nagrada znači da nasilnici osjećaju pobjedu nad žrtvama. Dakle, svi oblici maltretiranja mogu biti naučene spoznaje od modela (Hinduja, Patchin, 2008), jer je zlostavljanje vrsta agresije.

Jedan teoretski model koji eventualno može objasniti internetsko zlostavljanje je disinhibicija u ponašanju na Internetu (eng. *desinhibited behavioral effects*) (Hinduja, Patchin, 2009; Kowalski i dr., 2008). Suler (2004) tvrdi da se ljudi u *cyber*-prostoru ponašaju na način na koji tako ponašanje ne čine u stvarnom životu zbog učinaka disinhibicije. Disinhibicija znači da normalno suzdržano ponašanje može postati izgubljenim ili da se ono zanemaruje jer je okarakterizirano redukcijom brige o samoprezentaciji i o kritici ostalih ljudi (Mason, 2008). Znanstvenici su dokazali da ljudi imaju tendenciju da se ponašaju grubo kad komuniciraju putem e-maila ili nekim drugim elektroničkim načinom komunikacije. Štoviše, nesporazumi, veća netrpeljivost, veće agresivne reakcije i neusuglašeno ponašanje su sve češći u računalno posredovanoj komunikaciji nego u komunikaciji licem u lice. Interakcija licem u lice pomaže ljudima da čitaju emocionalne reakcije drugih i da moduliraju svoje ponašanje kao odgovor na te gestikulacije i govor tijela (Kowalski i dr., 2008). Drugim riječima, ljudsko ponašanje je inhibirano društvenim situacijama (Suler, 2004). U *cyber*-prostoru, s druge strane, ljudi imaju manje društvenih, kontekstualnih i afektivnih znakova nego u komunikaciji licem u lice; dakle, oni su manje osjetljivi za vrste ponašanja koje im sugovornici pokazuju (Mason, 2008). Kod elektroničkog zlostavljanja, počinitelji nemaju izravnu društvenu osudu i kaznu za nasilničko ponašanje prema drugima, a i ne vide da žrtve pate. Kao rezultat toga, njihova ponašanja su često disinhibirana i postaju oštija, te ih je teže kontrolirati (Hinduja, Patchin, 2009). Učinci disinhibicije uzrokovani su deindividualizacijom. Deindividualizacija se može dogoditi kada se smanjuju znakovi odgovornosti, drugim riječima, anonimnost može smanjiti zabrinutost zbog tuđih reakcija. Deindividualizacija se također javlja kada je pojedinčeva samosvijest blokirana ili se smanjuje nekim vanjskim faktorima, time se smanjuje utjecaj

unutarnjih vodiča za ponašanje, a povećava se moć vanjskih, situacijskih znakova (Suler, 2004).

Neki nastavnici i roditelji smatraju kako je elektroničko zlostavljanje samo neuobičajeno ponašanje kojim se bave samo učenici s problemima. Međutim, s obzirom na činjenicu da su nove informacijske i komunikacijske tehnologije dio života današnje mladeži, ne čudi način na koji su učenici zlostavljanje svojih vršnjaka prilagodili ovoj tehnologiji. Nekoliko istraživanja je pokazalo da oko 15% do 57% djece školske dobi u SAD-u doživjelo neku vrstu elektroničkog zlostavljanja (Cook i dr., 2007; Hinduja, Patchin, 2005; Lenhart 2007; Li, Cross, Smith, 2012). U Kanadi oko 34% učenika sedmih i osmih razreda bilo je zlostavljano preko Interneta (Media Awareness Network). U Engleskoj, 25% mladih u dobi od 11 do 19 godina je bilo zlostavljano online, dok je čak 16 učenika počinilo samoubojstvo zbog elektroničkog zlostavljanja koje se odvijalo dugi niz godina (Li, Cross, Smith, 2012).

Internetski prostor postaje savršenim igralištem za mnoge adolescente te im pruža mogućnost samoizražavanja i istraživanje vlastitog identiteta. Tehnološka oprema postaje sve manja, brža, interaktivnija i sveprisutnija te sve moćnija za zlostavljanje i zlostavljače.

4.1. Vrste, karakteristike i posljedice elektroničkog zlostavljanja

Autorica Bijelić (2010) navodi da postoje dvije vrste elektroničkog zlostavljanja: *izravan napad* i *napad preko posrednika*. Izravan napad događa se kad osoba: šalje uznemirujuće poruke e-mailom, mobitelom ili na *chatu*, ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na *chatu*, objavljuje privatne podatke ili neistine na internetskoj stranici, *chatu* ili *blogu* putem kojih šalje uznemirujuće slike pomoću e-maila ili MMS poruka na mobitelu. Napadom se smatra i kada osoba postavlja internetske ankete o žrtvi, šalje viruse na e-mail ili mobitel, šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobitel, te se lažno predstavlja kao drugo dijete. Neizravni napad ili napad preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna. Npr. neko dijete dozna lozinku drugog djeteta za njegovu e-mail adresu ili nadimak na *chatu*. Tako s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima, ostavljati neprimjerene poruke na *blogu*, *chatu* ili forumu. Počinitelj može staviti i oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili adresom. Tako dijete može doživjeti mnoge neugodnosti i naći se u opasnosti. Nasilje preko posrednika je najopasnija je vrsta elektroničkog zlostavljanja jer često uključuje odrasle, među kojima ima mnogo ljudi s lošim namjerama.

Dok Joint initiative (2008) navodi da postoje mnogi oblici elektroničkog zlostavljanja poput: prijetnji, lažnog predstavljanja, isključivanja, osobno ponižavanja i lažnog prijavljivanja. Osobne prijetnje - Ovo ponašanje uključuje slanje prijetećih SMS poruka, objavljivanje uvredljivih prijetećih komentara na profilu žrtve ili drugim web stranicama, ili slanje prijetećih poruka putem *instant* - poruka. Lažno predstavljanje - Ovo ponašanje uključuje postavljanje lažnih profila na društvenim mrežama ili web stranicama koje se pripisuju žrtvi. Može uključivati pristup nečijem profilu ili *instant* - porukama, te ga koristiti za kontaktiranje drugih za svađu na račun vlasnika profila. Isključivanje - Ovo ponašanje uključuje blokiranje pojedinca iz popularne grupe ili zajednice, kao što su školske ili razredne skupine na mjestima kao što su *Facebook*, *MySpace* ili *Bebo*. Osobno ponižavanje - Ovo ponašanje uključuje postavljanje slika ili video zapisa s namjerom osramoćenja ili ponižavanja nekoga dijeljenjem i objavljivanjem njegovih slika ili video zapisa zlostavljanja *offline*. Uključuje i dijeljenje osobnih poruka kao što su npr. e-mailovi, široj publici nego što je pošiljalatelj zamislio. Lažno prijavljivanje - Ovo ponašanje uključuje izradu lažnih izvješća pružatelja web usluga ili izvješćivanje drugih korisnika za nasilno ili uznemirujuće ponašanje s ciljem da se korisnikov račun ili web stranica izbrišu.

Strom i Strom (2005) tvrde da je ljubomora čest motiv za elektroničko zlostavljanje. Za razliku od tradicionalnog zlostavljanja, i popularni studenti mogu biti njenom metom. Shariff (2008) je otkrila da je 71% učenika izjavilo da će manje vjerojatno zlostavljati druge ako su i da su sretni u školi. Istraživanje nadalje otkriva da stres može voditi mlade da se ponašaju loše online ili da im *cyber*-prostor služi za ispoljavanje stresa. U bilo kojem slučaju, učenici se uglavnom uključuju u elektroničko zlostavljanje samo za zabavu bez razmišljanja o ozbiljnim posljedicama.

Teorija frustracije i agresije (eng. *frustration-aggression*), prvi put je predložila skupina istraživača sa Sveučilišta Yale 1939. godine. Ona tvrdi da frustracija donosi bijes i agresiju, te da ljutnja izaziva neprijateljske akcije (Berkowitz, 1989). Počinitelji su često suzdržaniji u svojim napadima na žrtvu, jer mogu promatrati posljedice ili bolove koje žrtva proživljava za razliku od zlostavljača na Internetu koji posljedice i bolove ne mogu vidjeti. Kao rezultat toga, oni vjeruju da time nikog ne povrijeđuju (McKenna, 2007). To je već spomenuti fenomen disinhibicije u kojoj anonimnost koju pruža Internetu može dovesti ljude da nastave ponašanje mnogo dalje nego što bi inače biti spremni učiniti (Kowalski i dr., 2008). U stvarnom životu, naša su ponašanja modulirana emocionalnim reakcijama drugih ljudi. Međutim, pošto počinitelji nisu suočeni sa socijalnim ili vršnjačkim negodovanjem, ili prijetnjom neke kazne u *cyber*-prostoru, njihovo ponašanje može biti ekstremnije nego što bi bilo u stvarnom svijetu.

Mnogi istraživači tradicionalnog zlostavljanja uočavaju razne nepoželjne utjecaje na žrtvu oni uključujući depresiju, anksioznost, manjak samopoštovanje, lošiji akademski uspjeh, lošije fizičko zdravlje, izbjegavanje škole te prisutnost socijalnih fobija (Kowalski i dr., 2008; Shariff, 2008). Iako je provedeno manje istraživanja, elektroničko zlostavljanje može izazvati više štete žrtvi nego tradicionalno zlostavljanje, zbog fluidnosti i učestalosti ovakvog ponašanja zbog korištenja tehnologije. Drugim riječima, može se pojaviti u bilo koje vrijeme i bilo gdje. Dakle, negativni učinci kao što su depresija, anksioznost ili nisko samopoštovanje mogu biti teži te mogu i duže trajati. Istraživanje Raskauskasa i Stoltza (2007) navodi da na 93% žrtava elektroničkog zlostavljanja zlostavljanje negativno utječe, izvještavaju da žrtve osjećaju tugu, beznade, depresiju i anksioznost. Žrtve, također, pate od manjka samopoštovanja i socijalnog prilagođavanja te su kod žrtve prepoznate i suicidalne ideje (Bhat, 2008). Nadalje, Finkelhor i dr. (2000) su istraživali da 32% žrtava ima simptome stresa nakon incidenta, 31% izvještava da su vrlo ili iznimno uzrujani, 19% su vrlo ili iznimno povrijeđeni, a 18% je vrlo ili iznimno neugodno povrijeđeno. Osim toga, žrtve su izbjegavale

korištenje Interneta, te iskusile pretjerane misli incidentu zlostavljanja, osjećale se razdražljivima, te su gubile interes za druge aktivnosti (Mason, 2008).

Učinci elektroničkog zlostavljanja mogu se vidjeti i kroz fizičko zdravlje i školska postignuća. Bhat (2008) smatra da će se žrtve elektroničkog zlostavljanja još više bježati iz škole, smanjit će se njihova školska postignuća, te biti osjetljiviji na bolesti, a izvjesni slučajevi će završiti i u pritvoru ili odustati od škole. Učinci se također mogu manifestirati kroz ponašanje djeteta. Žrtve mogu razviti poremećaje prehrane, pribjegavati nasilju, a mogu postati ovisni i o drogi (Mason, 2008). Mason (2008) također uočava da učinci elektroničkog zlostavljanja koji su doživljeni tijekom adolescencije mogu biti preneseni i u odrasloj dobi. Otkriveno je da žrtve koje odrastaju uz ovakvu vrstu zlostavljanja su depresivnije i imaju lošije samopoštovanje u odnosu na ostale vršnjake. Bhat (2008) navodi da nasilnici također imaju velik rizik za doživljavanje štetnih posljedica nasilničkog ponašanja, uključujući depresiju i suicidalne ideje. Istraživanje Ybarra i Mitchella (2004) pokazalo je da 39% zlostavljača na Internetu su uspješni u školi, njih 27% je pokazalo delinkventno ponašanje, a 32% je pokazao da često upotrebljavaju neke supstance, dok ih je 16% vrlo depresivno. Mason (2008) također uočio da nasilnici sudjeluju u antisocijalnim aktivnostima kasnije u životu. Adolescent ne može jednostavno isključiti računalo ili mobitel kao što bi to mnogi odrasli učinili jer im je tehnologija važan alat komunikacije. Iako žrtva može promijeniti svoju e-mail adresu, telefonski broj ili ime na zaslonu, to može biti kratkotrajno rješenje jer je nerazumno smatrati da žrtve nikada više neće koristiti Internet, te oni jednostavno ne mogu biti dovoljno zreli da se znaju nositi s virtualnim svijetom i njegovim anonimnim napadima (Maag, 2007).

Kod tradicionalnog zlostavljanja radi se o ograničenom broju djece. Suprotno tome, kod elektroničkog zlostavljanja, sadržaj koji je uvredljiv ili ponižavajući može biti poslan velikom broju ljudi u kratkom vremenu (Hinduja, Patchin, 2009). To može dovesti do daljnjeg zlostavljanja na Internetu od strane onih koji izvorno nisu u odnosu sa žrtvom. Činjenica da postoji mnogobrojna publika ili pasivni promatrači koji mogu biti uključeni u elektroničko zlostavljanje učinit će žrtvu bespomoćnom. Materijali objavljeni na Internetu teško se može u potpunosti izbrisati. Oni se jednostavno mogu kopirati i prosljeđivati mnogima. Taj dokaz o uznemiravanju može trajati gotovo vječno. Konačno, za razliku od tradicionalnog zlostavljanja, mnoge žrtve često nemaju pojma tko su zlostavljači. Zapravo, oko polovice studenata koji su bili žrtvom elektroničkog zlostavljanja nisu znali tko ih je zlostavljač (Media Awareness Network). Anonimnost pojačava strah i negativne učinke na žrtvu. Kao rezultat toga, žrtve mogu sumnjati u sve svoje vršnjake te stoga ne traže pomoć drugih.

4.2. Profili zlostavljača i žrtava elektroničkog zlostavljanja

U istraživanjima tradicionalnog zlostavljanja, razlike među djecom koncipirane su kroz kategorizaciju djece u četiri skupine: nasilnici, žrtve, nasilnik i žrtva i oni koji nisu uključeni u nasilje, ista situacija je i s elektroničkim zlostavljanjem (Espelage, Holt, 2007). Međutim, malo je istraživanja koji proučavaju grupne razlike kod elektroničkog zlostavljanja. Diskriminacija među skupinama je važna jer ove podskupine pokazuju različite obrasce agresije, ponašanja i unutarnjih problema (Espelage, Holt, 2007). Razumijevanje razlika između skupina je potrebno kako bi se napravila učinkovita intervencija. U ovom trenutku vrlo je vjerojatno da su mnogi učenici koji se aktivno druže online, susreli s nekim oblikom i uključivanjem u elektroničko zlostavljanje u jednoj ili više sljedećih uloga kao: zlostavljači, žrtve i promatrači (*štetni* i *korisni*). Zlostavljači su oni koji maltretiraju i ponižavaju druge, osobito one za koje misle da su drugačiji ili inferiorni. To mogu biti "osvetnici" koji su bili zlostavljani od strane drugih te koriste Internet kao sredstvo osvete ili odušak svojem bijesu. Žrtve su mete zlostavljača, koji u nekim slučajevima mogu biti čak i nasilnici u školi, a u drugim slučajevima mete. "Štetni promatrači" su oni koji potiču i podupiru nasilnika ili gledaju nasilje s klupe, ali ne čine ništa da se umiješaju ili pomognu žrtvi. "Korisni promatrači" su oni koji traže da se zaustavi nasilje, protestiraju protiv nasilja, pružaju podršku žrtvi ili prijavljuju nasilje odraslima. Jedna od najvažnijih strategija za rješavanje elektroničkog zlostavljanja je poticanje što više učenika da postanu *korisni pasivni promatrači* (Willard, 2007).

Internet zlostavljač ili *cyberbully* može biti osoba koja zna žrtvu ili to može biti online stranac. Najčešće su anonimni. Oni mogu tražiti uključivanje ostalih ljudi koje ne poznaju žrtvu elektroničkog zlostavljanja. Takvo zlostavljanje naziva se i zlostavljanjem *putem posrednika*. Elektroničko zlostavljanje odnosi se i na školsko zlostavljanje. Ponekad, učenik koji je žrtva zlostavljanja u školi, također može biti i žrtvom *mobbinga* i na Internetu. No, ponekad osoba koja je žrtva u školi postaje zlostavljač koji uzvraća na Internetu. Učenici bi trebali biti odgovorni za štetni materijal objavljen na Internetu, ali kažnjavanje učenika koji je žrtva nasilja u školi i koji kao odgovor na nasilje odgovorio nasiljem na Internetu samo će povećati potencijal za dodatne štetne radnje. Adolescenti mogu misliti kako je elektroničko zlostavljanje zabavno, da je to igra zlostavljanja drugih ljudi (Willard, 2007). Mason (2008) je identificirao nekoliko ključnih uloga u elektroničkom zlostavljanju. Nasilnici se osjećaju boljim od svojih žrtava i uzimaju si pravo uznemiravati druge koji izgledaju drugačije ili su inferiorni u odnosu na žrtvu. Naglašava i da promatrači doprinose problemu elektroničkog

zlostavljanja. S jedne strane, promatrači mogu poticati svađu ostankom na marginama, ne radeći ništa kako bi spasili žrtvu. S druge strane, promatrači mogu intervenirati na nasilničko ponašanje, poput pružanja pomoći žrtvi. Baš kao što postoje profili pojedinaca koji su najviše skloni da se uključe u zlostavljanje na Internetu, tako ima i onih pojedinci koji su obično žrtve elektroničkog zlostavljanja. U žrtve elektroničkog zlostavljanja pripadaju dvije prepoznatljive rizične skupine (Willard, 2007). Prva skupina je pojedinaca odnosno grupa koja se trudi uklopiti u skupinu vršnjaka i namjerno se uključiti u njihovu online komunikaciju (engl. *wannabe crowd*). Drugo, lezbijke, homoseksualci, biseksualci i transrodne skupine učenika, koji su često meta tradicionalnog nasilničkog ponašanja (Shariff, 2008). Važno je prepoznati da su ove skupine žrtava i česti i aktivni korisnici društvenih mreža. Prema Shariffu (2008) oko 40% učenika koji koriste društvene mreže su bili zlostavljanima u usporedbi s 22% učenika koji ne koriste društvene mreže.

Ono što čini veliku razliku između tradicionalnog zlostavljanja i elektroničkog zlostavljanja je što kod elektroničkog zlostavljanja svi mogu biti žrtvom, dakle i učitelji, popularni učenici i slično, dakle nitko nije pošteđen. To je još jedna razlika u odnosu na tradicionalno zlostavljanje kod kojih su žrtve često mlađe ili fizički manje i slabije. Također je moguće da učenici koji su žrtve tradicionalnog zlostavljanja mogu postati zlostavljačem na Internetu. Kao što možemo primijetiti mnoga istraživanja o elektroničkom zlostavljanju su se fokusirala bilo na žrtve ili nasilnike. Međutim, učenik koji je i nasilnik i žrtva i kao takav uključen u zlostavljanje se često previdi. Istraživači su predložili da se adolescentski status nasilnika ili žrtve lako izmjenjuje. Primjerice, 36% nasilnika izvijestilo je da je iskusilo i uloga žrtve u prošloj godini, a 16% njih trenutno i jesu žrtve (Smith, Ananiadou, 2003). Osim toga, istraživanja tradicionalnog zlostavljanja pokazala su da učenici koji su i nasilnici i žrtve imaju najveći rizik za probleme u ponašanju i emocionalne probleme, jer se u ulozi nasilnika i žrtve doživljava dvostruki negativan učinak (kao zlostavljač i kao žrtva). Njihove evaluacije od strane nastavnika i vršnjaka su niske. Na primjer, onaj tko se smatra nasilnikom i žrtvom se često vidi kao nespretno i nezrelo dijete za razliku od svojih vršnjaka, nego ih i učitelji i drugo školsko osoblje često prijavljuje kao djecu s kojom je najteže raditi u školi (Kowalski, Limber, Agatson, 2008). Isto tako, djeca koja su nasilnici i žrtve najčešće pate od visoke stope depresije, somatizacije i nekih drugih psihijatrijskih simptoma za razliku od ostalih svojih vršnjaka (Ybarra, Mitchell, 2004). Uzimajući u obzir sve činjenice, znanstvenici vjeruju da je važno prepoznati različite podskupine mladih koji su uključeni u elektroničko zlostavljanje upravo iz navedenih razloga.

4.3. Prevencija elektroničkog zlostavljanja

Na prvi pogled čini se da tehnologija, škole, roditelji i zakon mogu učiniti jako malo kako bi zaustavili elektroničko zlostavljanje kojeg je sve više i više. Sve više moćnih tehničkih sredstava je dostupno, a odrasli najčešće nisu svjesni opasnosti koje tehnologija nosi sa sobom. Odrasli imaju sve manje vremena da kontroliraju što njihova djeca rade na različitim tehničkim pomagalicama (što pišu u porukama, što slikaju mobitelima i sl.) ili ih je strah da ne naruše privatnost vlastite djece. Mnogi roditelji se i zbog vlastitog neznanja i neiskustva u elektroničkom području osjećaju nesigurnima i nemoćnima da uopće pokrenu pitanje pravilna korištenja (Buljan-Flander, 2006).

Brojna istraživanja dokazuju da mnogi roditelji podcjenjuju internetske incidente zlostavljanja (Esspelage, Swearer, 2004). Shariff (2008) navodi da 32% roditelja smatraju da elektroničko zlostavljanje nije zlostavljanje "jer to su samo riječi u *cyber*-prostoru". Iz tih razloga mnogi adolescenti smatraju da odrasli ne razumiju njihov online svijet. Čak i odrasli koji su svjesni opasnosti elektroničkog zlostavljanja nisu sigurni kako da upute svoje dijete na prikladno korištenje mobitela i Interneta. Elektroničko zlostavljanje može uzrokovati mnogo ozbiljnije probleme od tradicionalnog zlostavljanja, ali intervencija ovakvog ponašanja nije laka. Što čini intervenciju elektroničkog zlostavljanja izrazito teškom zbog njezine skrivene prirode. Za razliku od učinaka tradicionalnog zlostavljanja, elektroničko zlostavljanje će se najvjerojatnije događati izvan škole, te su dokazi o zlostavljanja gotovo nevidljivi jer je *cyber*-prostor glavno mjesto nasilničkog ponašanja. Mnogi roditelji koji poštuju privatnost svoje djece nerado provjeravaju elektroničku poštu ili SMS poruke svoga adolescenta. S druge strane, što su učenici stariji, manje je vjerojatno da će prijaviti incidente elektroničkog zlostavljanja. Osim toga, tu treba naglasiti kontekst u kojem je mlada osoba ponekad nekome poslala ili dala seksualno sugestivne fotografije, te se može nalaziti pod nekom prijetnjom. U takvom slučaju, žrtva je neodlučna prijaviti zlostavljanje zbog srama ili straha od posljedica (Willard, 2007).

Škole bi trebale naučiti djecu kako pravilno koristiti tehnologiju i kako se primjereno ponašati online. Djeca bi trebala znati da je fizička prijetnja i nasilje prema drugima zapravo zlostavljanje drugih. Bitno je naučiti djecu da elektroničko zlostavljanje može uzrokovati ozbiljne psihičke probleme žrtvi. Učenje socijalnim vještinama, kao što je kontrola ljutnje i upravljanje stresom, može također biti djelotvorno. Willard (2007) ističe da trening socijalnih vještina može poboljšati vještine empatije te dovesti do etičkog odlučivanja i rješavanja sukoba. Kako bi se ostvarilo učinkovito učenje korištenja tehnologije te time i preveniralo elektroničko zlostavljanje nastavnici bi trebali razumjeti sve aspekte elektroničkog

zlostavljanja (Willard, 2007). Također je bitno potaknuti učenike da prijavljuju elektroničko zlostavljanje odraslima. Mnogo internetskih zlostavljača smatra da ne mogu biti ulovljeni u zlostavljanju, te ih je važno naučiti da oni ipak ostavljaju nekakav elektronički trag gdje god bili na Internetu te da njihovo računalo može biti locirano uz pomoć IP adrese (Willard, 2007). Također treba djeci istaknuti kako je elektroničko zlostavljanje svojevrsan zločin. Kongres SAD-a je 2006. godine donio odluku da je elektroničko zlostavljanje federalni zločin u 36 američkih država, takav i sličan zakon donesen je i u Kanadi (McKenna, 2007; Media Awareness Network).

Najvažnije je obrazovanje učitelja, profesora i ostaloga školskoga osoblja o svjesnosti o ovom problemu. Podizanje svijesti je prvi korak u rješavanju problema. U obrazovanje učitelja treba uključiti i pravnu pismenost i primjenu pravnih načela jer kroz raspravu i analizu sudske prakse, bili bi u mogućnosti nešto učini i s te strane ako se u školi dogode ovakve situacije. Ako škole već imaju programe za suzbijanje nasilničkog ponašanja u njih bi trebalo uključiti i elektroničko zlostavljanje. Program protiv nasilja treba biti jednostavan i blizak mladima kako bi ga bolje shvatili i tako integrirali u svoje ponašanje. Također je važno biti svjestan da se elektroničko zlostavljanje može dogoditi u nekoliko oblika. Ako škole već imaju pravila o internetskim aktivnostima, najbolje da se to učeniku prenese u obliku nekakve rasprave/debate gdje bi sami učenici davali svoje mišljenje o temi i tako je bolje upoznali i shvatili. Stoga je ključno naglasiti ozbiljnosti elektroničkog zlostavljanja jer odrasli često misle da je neizravan fizički napad manje štetan nego izravan fizički.

Važno je napomenuti da postoje i neki računalni programi i softveri koji imaju posebne filtere u internetskim pretraživačima kako bi spriječili odlazak korisnika/adolescenta na štetne web stranice, ili kako bi otkrili štetne e-mailove ili *instant*-poruke. Ti filteri sadrže određene riječi i zapisnike s pomoću kojih se mogu pratiti sve web stranice koje je određeni adolescent posjetio (Kowalski i dr., 2008). Međutim, niti jedan sustav praćenja nije savršen. Današnja računalna generacija lako pronalazi metode kojima zaobilazi ove programe za filtriranje. Dakle, važno je ponovo potaknuti učenike da prijave elektroničko zlostavljanje. Također je dobra ideja pozvati stručnjake ovoga područja koji bi pomogli učiteljima i profesorima da razviju resurse baza podataka korisnih web stranica (Shariff, 2008). Pružanje radionica, informiranje roditelja na konzultacijama i roditeljskim sastancima kako bi dobili opsežnije informacije o problemu te kako bi znali kako se nositi s tim problemom.

5. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj, problem i hipoteze istraživanja

Rad istražuje odnose i aktivnosti među mladima u virtualnom svijetu, njihovo slobodno vrijeme, te dimenzije uključenosti i medijskog odgoja roditelja.

Cilj istraživanja je ispitati medijske interese adolescenata, količinu vremena provedenog u korištenju Interneta i društvenih mreža s obzirom na spol, dob i školski uspjeh ispitanika te njihovu moguću povezanost s elektroničkim zlostavljanjem.

Nezavisne varijable su sociodemografska obilježja ispitanika (dob, spol, škola, školski uspjeh).

Zavisne varijable uključuju aktivnosti u slobodnom vremenu, intenzitet uporabe i sadržajne interese mladi, međusobne odnose mladih u virtualnim zajednicama te uključenost i medijski odgoj roditelja.

Problemi istraživanja se odnose na ispitivanje stilova ponašanja mladih na Internetu te utvrđivanje razlika i povezanosti s obzirom na obilježja ispitanika.

Iz cilja i problema istraživanja oblikovane su sljedeće hipoteze:

H1 Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika u odnosu prema aktivnostima na Internetu s obzirom na sociodemografska obilježja

H2 Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničko zlostavljanje drugih

H3 Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu i izloženost elektroničkom zlostavljanju

H4 Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja

H5 Očekuje se statistički značajna razlika u elektroničkom zlostavljanju s obzirom na dob

H6 Očekuje se statistički značajna razlika u sklonosti elektroničkom zlostavljanju s obzirom na spol

5.2. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na 120 učenika. Ispitani su učenici u dobi od 14 do 17 godina. Ispitano je 60 učenika (50%) osmih razreda osnovne škole i 60 učenika (50%) drugih razreda srednje škole. Istraživanje je provedeno u Osijeku u Osnovnoj školi Retfala, u osmim razredima, te u I. gimnaziji Osijek, u drugim razredima. Istraživanje je provedeno na ukupno

59 djevojaka (49,2%) te na 61 mladiću (50,8%). Najveći postotak ispitanika ima 14 godina (40,8%).

5.3 Postupak

Ispitivanje je provedeno u 2. polugodištu školske 2013./2014. godine. Ispitivanje je provedeno u dvije škole. U obje škole su u dogovoru sa školskim ravnateljem izabrani razredi u kojima se u danom trenutku nije ometala nastava. Učenici, profesori te stručna služba škola bili su susretljivi i spremni na sudjelovanje. Dobiveni podatci istraživanja obrađeni su uz primjenu statističkog programa za računalnu obradu podataka (SPSS) postupcima deskriptivne i inferencijalne statistike uz primjenu T-testa za nezavisne uzorke, ANOVA testa i korelacijske analize. Svi učenici su ankete riješili bez poteškoća te su neke ankete uklonjene zbog nepotpunog ispunjavanja.

5.4. Instrument

Za provedbu istraživanja korišten je posebno izrađen anketni upitnik koji je sadržavao ukupno 21 pitanje, a sastoji se od 7 dijelova. Prvih 6 pitanja ispitivala su sociodemografska obilježja: spol, dob, škola, školski uspjeh te s kim žive. Drugi dio upitnika istražuje kolika je aktivnost ispitanika u slobodnom vremenu, te intenzitet i sadržajne interese s medijima, dok treći dio upitnika ispituje stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničko zlostavljanje drugih te stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu i izloženost elektroničkom zlostavljanju. Pri tome je korištena Likertova skala od pet stupnjeva (1- nikad, 2- rijetko, 3- ponekad, 4- često, 5- uvijek ili 1- uopće se ne odnosi na mene; 2- djelomično se ne odnosi na mene; 3- niti se odnosi niti se ne odnosi na mene; 4- djelomično se odnosi na mene; 5 u potpunosti se odnosi na mene). Četvrti dio upitnika odnosio se na što učenik učini ako svjedoči elektroničkom zlostavljanju te iz kojeg razloga ne bi prijavio elektroničko zlostavljanje ako mu svjedoči. Peti dio upitnika ispituje uključenost i medijski odgoj roditelja s obzirom na adolescentovo korištenje Internetom pri čemu je također korištena Likertova skala (1- nikad, 2- rijetko, 3- ponekad, 4- često, 5- uvijek). Zadnji dio upitnika ispitivao je prijavljivanje elektroničkog zlostavljanja roditeljima te su ispitanici davali mišljenje koji je najčešći oblik elektroničkog nasilja među njihovim vršnjacima.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Sociodemografski podatci

Istraživanje je provedeno na ukupno 120 učenika osnovne i srednje škole. Od toga je ispitano 59 djevojaka (61,6%) i 61 mladić (38,4%). Ispitani su učenici osmih razreda osnovne škole i drugih razreda srednje škole, po tri razreda u svakoj školi. Ukupno je ispitano 60 učenika osmoga razreda osnovne škole (50%) i 60 učenika drugog razreda srednje škole (50%). Najviše je učenika u dobi od 14 godina (40,8%). Navedeni podatci vidljivi su u tablicama 1, 2, i 3.

Tablica 1 Broj ispitanika prema spolu

Spol	N	%
Ženski	59	49,2
Muški	61	50,8
Σ	120	100

Tablica 2 Broj ispitanika prema dobi

Dob	N	%
14	49	40,8
15	12	10
16	45	37,5
17	14	11,7
Σ	120	100

Tablica 3 Broj učenika po školama

Škola	N	%
Osnovna škola	60	50
Srednja škola	60	50
Σ	120	100

Kada je riječ o školskom uspjehu, on se odnosio na uspjeh koji su učenici postigli prošle školske godine. Najviše učenika je postiglo srednji školski uspjeh (ocjena vrlo dobar) (42,5%). Također, većina je učenika navela da živi u cjelovitoj obitelji (81,7%), dok su ostali naveli da žive u necjelovitoj obitelji (20,5%). Podatci su prikazani u tablicama 4 i 5.

Tablica 4 Školski uspjeh učenika na kraju prethodne školske godine

Školski uspjeh	N	%
Slabiji	31	25,8
Srednji	51	42,5
Izvrсни	38	31,7
Σ	120	100

Tablica 5 Život učenika u obitelji

S kim živiš	N	%
Cjelovita obitelj	104	86,7
Necjelovita obitelj	16	20,5
Σ	120	100

6.2 Deskriptivna statistika odabranih dimenzija ispitivanih varijabli

Rezultati deskriptivne statistike za dnevno korištenje Interneta pokazuju da više od 3 sata dnevno Internet koristi 54,2% ispitanika, a manje od 3 sata dnevno njih 45,8%. Nitko od ispitanika nije napisao da nikad ne koristi Internet i društvene mreže. Slično tome, društvene mreže (Facebook) dnevno provjerava više od 5 puta, njih 56,7%, dok ostali ispitanici, njih 43,3% provjerava do 5 puta dnevno. Rezultati su prikazani u tablicama 6 i 7.

Tablica 6 Dnevno korištenje Interneta

	N	%
Do 3 sata dnevno	55	45,8
Više od 3 sata dnevno	65	54,2
Σ	120	100

Tablica 7 Dnevno provjeravanje Facebooka

	N	%
Do 5 puta dnevno	52	43,3
Više od 5 puta dnevno	68	56,7
Σ	120	100

Rezultati deskriptivne statistike za pristup Internetu u kući pokazuju da velik broj učenika ima prijenosno računalo, njih 56,7% sukladno tome njih 55% ima pristup Internetu i preko svojega mobitela; jednako tako njih 40,8% ispitanih učenika ima pristup Internetu iz svoje sobe. Ispitanicima je pružena mogućnost višestrukih odgovora. Rezultati prikazani u tablici 8.

Tablica 8 Pristup Internetu

	N	%
U svojoj sobi	49	19,3
U bratovoj/sestrinoj sobi	22	8,7
U roditeljskoj sobi	7	2,8
U dnevnoj sobi	31	12,2
U radnoj sobi	11	4,3
Svugdje (imam prijenosno računalo)	68	26,8
Na mobitelu	66	26
Σ	254	100

U slobodno vrijeme velik broj ispitanih učenika često provodi vrijeme na društvenim mrežama, njih 45,8%, dok samo njih 2,5% to čini nikada. Rezultati prikazani u tablici 9.

Tablica 9 Učestalost bavljenja određenim aktivnostima u slobodno vrijeme

		Društvene mreže (Facebook)					Σ
		Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Σ	N	3	10	20	55	32	120
	%	2,5	8,3	16,7	45,8	26,7	100

Dopisivanjem s prijateljima na Internetu često bavi se 51,7% ispitanika, dok Facebook uvijek posjećuje 45% ispitanika. Adolescentske aktivnosti na Internetu prikazane su u tablici 10 i 11.

Tablica 10 Učestalost bavljenja određenim aktivnostima na Internetu

		Dopisujem se s prijateljima					Σ
		Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Σ	N	0	2	13	43	62	120
	%	0	1,7	10,8	35,8	51,7	100

Tablica 11 Učestalost bavljenja određenim aktivnostima na Internetu

		Posjećujem stranice za druženje (Facebook)					Σ
		Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Σ	N	3	12	13	38	54	120
	%	2,5	10	10,8	31,7	45	100

Svjedočenje neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu na Internetu potvrđuje 26,7% ispitanika. Stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu prikazan je u tablici 12.

Tablica 12 *Tvrđnje vezane uz stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu*

		Svjedočio sam neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu/slici/videozapisu					Σ
		Uopće se ne odnosi na mene	Djelomično se odnosi na mene	Niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	Djelomično se odnosi na mene	U potpunosti se odnosi na mene	
Σ	N	31	12	19	26	32	120
	%	25,8	10	15,8	21,7	26,7	100

Kada netko nekoga zlostavlja, većina ispitanika, njih 35,8% promatra zlostavljanje, ali ne sudjeluje, dok ih 19,2% potvrđuju da nisu bili svjedocima nekome kome mogu pomoći. Ostali rezultati prikazani su u tablici 13.

Tablica 13 *Što učiniš kada netko nekoga zlostavlja na Internetu?*

Tvrđnja	N	%
Pridružim se	2	1,7
Promatram, ali ne sudjelujem	43	35,8
Napustim Internet	13	10,8
Prigovaram drugima, ali ne zlostavljaču	2	1,7
Prigovorim zlostavljaču	11	9,2
Pokušam pomoći žrtvi	15	12,5
Prijavim zlostavljanje	4	3,3
Nisam bio svjedok nekome kome mogu pomoći	23	19,2
Ništa	7	5,8
Σ	120	100

Ako svjedoče zlostavljanju 75% ispitanika bi vjerojatno prijavilo zlostavljanje, dok njih 25% vjerojatno ne bi prijavilo zlostavljanje. Rezultati prikazani u tablici 14.

Tablica 14 *Kada netko nekoga zlostavlja na Internetu, bi li prijavio?*

	N	%
Vjerojatno DA	90	75
Vjerojatno NE	30	25
Σ	120	100

Većina ispitanika, njih 56,7% u slučaju elektroničkog zlostavljanja za pomoć bi se obratilo svojim roditeljima, dok njih 17,5% pomoć bi potražili od prijatelja. Ostali rezultati prikazani u tablici 15.

Tablica 15: *Kome bi se obratio za pomoć u slučaju internetskog zlostavljanja*

	N	%
Roditeljima	68	56,7
Ravnatelju	1	0,8
Pedagogu	2	1,7
Učitelju/Učiteljici	6	5
Prijatelju	21	17,5
Bratu/Sestri	6	5
Policiji	7	5,8
Nikome	9	7,5
Σ	120	100

Većina ispitanika, njih 21,7% ne bi prijavilo elektroničko zlostavljanje jer bi mogli upasti u nevolju, čak i ako nisu ništa učinili, dok njih 15% misle kako bi mogli upasti u nevolju kao da su krivi ili da bi im se zlostavljač mogao osvetiti. Ostali rezultati prikazani u tablici 16.

Tablica 16 Rezultati razloga ne prijave zlostavljanja na Internetu

Tvrdnja	N	%
Školsko osoblje to ne bi shvatilo ili razumjelo	10	8,3
Škola ništa ne može napraviti	17	14,2
Mogao bih upasti u nevolju kao da sam krivac	18	15
Mogao bih upasti u nevolju, čak i ako nisam ništa učinio	26	21,7
Zlostavljač bi mi se mogao osvetiti	18	15
Drugi bi mi se rugali	6	5
Roditelji bi mogli saznati i zabraniti mi pristup Internetu	4	3,3
Moram se naučiti nositi s tom vrstom zlostavljanja	9	7,5
Zlostavljanje preko Interneta nije ništa strašno/značajno. Ljudi bi se trebali naučiti nositi s time	12	10
Σ	120	100

Kod uključenosti i medijskoga odgoja roditelja u adolescentovo korištenje Internetom, njih 47,5% tvrdi da su ih roditelji upozorili na moguće opasnosti ako se uživo upoznaju s nekom osobom koju poznaju samo preko Interneta, dok njih 40% nema dogovorena pravila korištenja Interneta i mobitela. Ostali rezultati prikazani su u tablicama 17 i 18.

Tablica 17 Tvrdnje vezane uz uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom

		Roditelji su me upozorili na moguće opasnosti ako se uživo upoznajem s nekom osobom koju poznajem samo preko Interneta					Σ
		Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Σ	N	16	14	22	11	57	120
	%	13,3	11,7	18,3	9,2	47,5	100

Tablica 18 Tvrdnje vezane uz uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom

		S roditeljima imam dogovorena pravila korištenja Interneta i mobitela					Σ
		Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	
Σ	N	48	27	23	15	7	120
	%	40	22,5	19,2	12,5	5,8	100

Ako svjedoče zlostavljanju 75% ispitanika bi vjerojatno prijavilo zlostavljanje svojim roditeljima, dok njih 25% vjerojatno ne bi prijavilo zlostavljanje roditeljima. Rezultati prikazani u tablici 19.

Tablica 19 Kada netko nekoga zlostavlja na Internetu, bi li rekao roditeljima?

	N	%
Vjerojatno DA	90	75
Vjerojatno NE	30	25
Σ	120	100

Većina ispitanika, njih 21,7% smatra da bi se trebali sami moći nositi sa zlostavljanjem te iz toga razloga ne bi prijavili zlostavljanje, dok njih 15,8% ne bi prijavilo zlostavljanje jer bi se mogli dovesti u nevolju jer jednako mogu biti krivi. Ostali rezultati prikazani su u tablici 20.

Tablica 20 Rezultati prijave zlostavljanja na Internetu roditeljima

Tvrdnja	N	%
Mislim da me moji roditelji ne bi razumjeli ili mi vjerovali	7	5,8
Mislim da moji roditelji ne bi znali kako to zaustaviti	13	10,8
Mogao bih se dovesti u nevolju jer jednako tako mogu biti kriv	19	15,8
Mogao bih se dovesti u nevolju iako nisam ništa loše učinio	13	10,8
Zlostavljač bi mi se mogao osvetiti i pogoršati situaciju	16	13,3
Drugi učenici bi me mogli ismijavati	7	5,8
Roditelji bi zabraniti korištenje Interneta	8	6,7
Trebao bi se moći sam/a nositi s time	26	21,7
Zlostavljanje preko Interneta nije ništa strašno/značajno. Ljudi bi se trebali naučiti nositi s time	11	8,3
Σ	120	100

Kao najčešći oblik elektroničkog zlostavljanja među njihovim vršnjacima na Internetu, 31,7% ispitanika navodi slanje ružnih poruka ili slika drugima, dok njih 21,7% smatra da kada jedan učenik zlostavlja drugog učenika putem Interneta najčešći oblik nasilja među vršnjacima. Ostali rezultati prikazani u tablici 21.

Tablica 21 Što je najčešći oblik zlostavljanja na Internetu?

Tvrdnja	N	%
Kada jedan učenik zlostavlja drugog učenika putem Interneta	26	21,7
Slanje ružnih poruka ili slika drugima	38	31,7
Nazivanje druge pogrđnim imenima online	24	20
Korištenje tuđeg mobitela kako bi učenik upao u nevolju	18	15
Pretvaranje da si netko drugi online	14	11,7
Σ	120	100

6.3. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke

S ciljem analize značajnosti razlika između ispitanika s obzirom na spol provedena je analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama aktivnosti u slobodno vrijeme. Putem Likertove skale procjene ispitana su mišljenja učenika o aktivnostima koje provode u slobodno vrijeme. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u aktivnostima u slobodno vrijeme, a podatci su prikazani u tablici 22.

Tablica 22 Rezultati T-testa prema spolu s obzirom na aktivnosti u slobodno vrijeme

Tvrđnja	Spol	N	AS	SD	t
Čitam knjige	M	61	1,90	0,96	3,98***
	Ž	59	2,64	1,07	
Bavim se glazbom	M	61	2,10	1,15	2,26*
	Ž	59	2,63	1,40	
Slušam glazbu	M	61	4,31	0,97	2,59*
	Ž	59	4,69	0,59	
Posjećujem muzej i kazalište	M	61	1,98	0,82	2,05*
	Ž	59	2,32	0,97	
Igram računalne igre	M	61	3,51	1,36	6,11***
	Ž	59	2,08	1,17	
Idem u trgovačke centre	M	61	3,13	0,88	3,76***
	Ž	59	3,69	0,74	
Volontiram i bavim se humanitarnim radom	M	61	1,41	0,61	2,41*
	Ž	59	1,78	1,01	
Igram igre na sreću i kladim se	M	61	1,72	1,12	3,37***
	Ž	59	1,17	0,56	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Nakon analize podataka t-testom za nezavisne uzorke s obzirom na spol, podatci su t-testom analizirani s obzirom na dob učenika. Varijabla dobi učenika rekodirana je, te su učenici razvrstani u 2 skupine, mlađe (14 i 15 godina) te starije (16 i 17 godina). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob u pitanjima vezanim uz aktivnosti u slobodno vrijeme. Putem Likertove skale procjene ispitana su mišljenja učenika o aktivnostima koje provode u slobodno vrijeme. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na dob u aktivnostima u slobodno vrijeme, a podatci su prikazani u tablici 23.

Tablica 23 Rezultati T-testa prema dobi s obzirom na aktivnosti u slobodno vrijeme

Tvrdnja	Dob	N	AS	SD	t
Noćni izlasci s prijateljima	Mlađi	61	2,67	1,26	2,88**
	Stariji	59	3,29	1,06	
Gledanje TV-a, filmova i serija	Mlađi	61	4,07	0,91	4,86***
	Stariji	59	3,24	0,95	
Idem na kavu i piće	Mlađi	61	2,93	1,10	3,80***
	Stariji	59	3,61	0,81	
Idem u crkvu	Mlađi	61	3,57	1,46	2,12*
	Stariji	59	3,02	1,40	
Idem u kino	Mlađi	61	3,00	0,85	2,18*
	Stariji	59	2,66	0,84	
Provodim vrijeme s članovima obitelji	Mlađi	61	4,05	0,86	3,45***
	Stariji	59	3,53	0,79	
Idem u trgovačke centre	Mlađi	61	3,66	0,91	3,31***
	Stariji	59	3,15	0,73	
Igram igre na sreću i kladim se	Mlađi	61	1,16	0,45	3,57***
	Stariji	59	1,75	1,18	
Pisanje i čitanje blogova	Mlađi	61	2,05	1,25	2,93**
	Stariji	59	1,47	0,83	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

S ciljem analize značajnosti razlika između ispitanika s obzirom na spol provedena je analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama aktivnosti na Internetu. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u aktivnostima na Internetu, a podatci su prikazani u tablici 24.

Tablica 24 Rezultati T-testa prema spolu s obzirom na aktivnosti na Internetu

Tvrdnja	Spol	N	AS	SD	t
Dopisujem se s prijateljima	M	61	4,21	0,81	2,47*
	Ž	59	4,54	0,62	
Posjećujem specijalizirane stranice za druženje preko Interneta (Facebook)	M	61	3,87	1,27	2,04*
	Ž	59	4,27	0,82	
Igram razne online igrice	M	61	2,75	1,36	5,04***
	Ž	59	1,69	0,87	
Surfam mrežnim stranicama i tražim zanimljivosti (npr. vijesti)	M	61	3,54	1,13	2,01*
	Ž	59	3,12	1,16	
Posjećujem stranice namjenjene odraslima	M	61	3,08	1,60	8,33***
	Ž	59	1,22	0,61	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Nakon analize podataka t-testom za nezavisne uzorke s obzirom na spol, podatci su t-testom analizirani s obzirom na dob učenika. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob i u pitanjima vezanim uz aktivnosti na Internetu. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na dob u aktivnostima u slobodno vrijeme, a podatci su prikazani u tablici 25.

Tablica 25 Rezultati T-testa prema dobi s obzirom na aktivnosti na Internetu

Tvrdnja	Dob	N	AS	SD	t
Posjećujem stranice namjenjene odraslima	Mlađi	61	1,87	1,48	2,19**
	Stariji	59	2,47	1,53	
Posjećujem i čitam tuđe blogove	Mlađi	61	1,87	1,21	2,01**
	Stariji	59	1,49	0,77	
Internet kupovina	Mlađi	61	2,08	1,08	2,56*
	Stariji	59	2,61	1,17	
Gledam filmove i televiziju	Mlađi	61	4,23	0,90	4,56***
	Stariji	59	3,41	1,06	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama stila ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničkog zlostavljanja utvrdila je da postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol u stilu ponašanja prema drugima na Internetu, a podatci su prikazani u tablici 26.

Tablica 26 Rezultati T-testa prema spolu s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu

Tvrdnja	Spol	N	AS	SD	t
Volim se na Internetu predstavljati kao netko drugi	M	61	1,38	0,84	2,32*
	Ž	59	1,10	0,35	
Prijetim ljudima koje ne volim putem poruka ili e-pisma	M	61	1,20	0,65	2,31*
	Ž	59	1,00	0,00	
Pišem neugodne komentare o drugima na njihovom profilu/slici/videozapisu	M	61	2,16	1,26	2,54*
	Ž	59	1,64	0,94	
Dijelio sam nečije tajne drugim ljudima na Internetu	M	61	1,92	1,18	2,86*
	Ž	59	1,39	0,78	
Namjerno sam nekoga isključio iz svoje ili drugih online grupa na Internetu	M	61	2,43	1,34	2,99*
	Ž	59	1,76	1,05	
Slao sam slike/videozapise/poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao	M	61	2,70	1,38	2,97*
	Ž	59	2,00	1,20	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Važno je naglasiti trend koji se pojavljuje prema spolu s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu. U pojedinim navedenim tvrdnjama iz tablice 26 stila ponašanja prema drugima na Internetu pokazala se statistički značajna razlika da su mladići češći zlostavljači na Internetu u odnosu na djevojke.

Nakon analize podataka t-testom za nezavisne uzorke s obzirom na spol, podatci su t-testom analizirani i s obzirom na dob učenika. Analizom t-testa za nezavisne uzorke utvrdila je da postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob i stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničkog zlostavljanja drugih, a podatci su prikazani u tablici 27.

Tablica 27 Rezultati T-testa prema dobi s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu

Tvrdnja	Dob	N	AS	SD	t
Često sudjelujem u online svađama/prepirkama na Internetu	Mlađi	61	2,57	1,39	4,91***
	Stariji	59	1,54	0,81	
Pišem neugodne komentare o drugima na njihovom profilu/slici/videozapisu	Mlađi	61	2,34	1,12	4,58***
	Stariji	59	1,46	0,98	
Namjerno sam nekoga isključio iz svoje ili drugih online grupa na Internetu	Mlađi	61	2,54	1,23	4,18***
	Stariji	59	1,64	1,11	
Slao sam slike/videozapise/poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao	Mlađi	61	2,93	1,26	5,30***
	Stariji	59	1,76	1,15	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Potrebno je naglasiti i trend prema dobi s obzirom na stil ponašanja prema drugima koji je pokazao da mlađi ispitanici (u dobi od 14 i 15 godina) u navedenim tvrdnjama iz tablice 27 statistički značajnije češće sudjeluju u elektroničkom zlostavljanju drugih na Internetu.

S ciljem analize značajnosti razlika između ispitanika s obzirom na spol provedena je analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama stila ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u stilu ponašanja drugih na Internetu, a podatci su prikazani u tablici 28.

Tablica 28 Rezultati t-testa prema spolu s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu

Tvrdnja	Spol	N	AS	SD	t
Često sam dio online svađi/prepirki na Internetu	M	61	2,18	1,37	2,42*
	Ž	59	1,63	1,11	
Dobivao sam poruke/e-pisma u kojima mi se netko prijeti	M	61	1,51	1,09	2,66**
	Ž	59	1,10	0,44	
Svjedočio sam neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu/slici	M	61	3,52	1,43	2,66***
	Ž	59	2,73	1,58	
Dobivam neugodne poruke u svoj elektronički pretinac	M	61	1,56	1,02	2,30*
	Ž	59	1,19	0,70	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Važno je naglasiti da se trend pojavljuje i prema spolu s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu koji je pokazao da se u navedenim tvrdnjama iz tablice 28 muški ispitanici statistički značajnije češće izloženi nasilnom ponašanju drugih na Internetu s obzirom na djevojke.

Analizom t-testa rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob u pitanjima vezanim uz stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na dob u stilu ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu, a podatci su prikazani u tablici 29.

Tablica 29 Rezultati t-testa prema dobi s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu

Tvrdnja	Dob	N	AS	SD	t
Često sam dio online svađa/prepirki na Internetu	Mlađi	61	2,39	1,42	4,57***
	Stariji	59	1,41	0,85	
Dobivao sam poruke/e-pisma u kojima su se ljudi predstavljali kao ja	Mlađi	61	1,48	1,08	2,20*
	Stariji	59	1,14	0,47	
Svjedočio sam neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu/slici	Mlađi	61	3,84	1,39	5,64***
	Stariji	59	2,41	1,37	
Moje tajne su objavljene na Internetu od strane drugih ljudi	Mlađi	61	1,34	0,72	2,24*
	Stariji	59	1,10	0,40	
Drugi su me namjerno isključili/izostavili iz svoje grupe na Internetu	Mlađi	61	2,46	1,28	6,58***
	Stariji	59	1,22	0,67	
Drugi su ismijavali moje slike/videozapise/poruke koje sam postavio na Internetu	Mlađi	61	3,15	1,35	9,52***
	Stariji	59	1,27	0,69	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Potrebno je naglasiti i da se trend pojavljuje i prema dobi s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu koji je pokazao da u navedenim tvrdnjama iz tablice 29 da su mlađi ispitanici (u dobi od 14 i 15 godina) statistički značajnije češće izloženi nasilnom ponašanju drugih na Internetu.

S ciljem analize značajnosti razlika između ispitanika s obzirom na spol provedena je analiza t-testom za nezavisne uzorke na odabranim varijablama uključenosti i medijskoga odgoja roditelja u adolescentovo korištenje Internetom. Putem Likertove skale procjene ispitana su

mišljenja učenika o uključenosti i medijskom odgoju roditelja u adolescentovo korištenje Internetom. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na spol u uključenost i medijski odgoj roditelja, a podatci su prikazani u tablici 30.

Tablica 30 Rezultati t-testa prema spolu s obzirom na uključenosti i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom

Tvrdnja	Spol	N	AS	SD	t
Roditeljima pomažem u snalaženju na računalu, Internetu ili mobitelu	M	61	3,25	1,19	3,41**
	Ž	59	3,93	0,99	
Roditelji su me upozorili na moguće opasnosti ako se uživo upoznajem s nekom osobom koju poznajem samo preko Interneta	M	61	3,02	1,52	5,31***
	Ž	59	4,32	1,13	
Roditelji pokazuju interes za Internet i što ja radim dok sam na računalu	M	61	2,43	1,29	3,45**
	Ž	59	3,19	1,10	
Razgovaram s roditeljima o mogućim opasnostima na Internetu	M	61	2,30	1,33	3,71***
	Ž	59	3,15	1,18	
Roditelji razgovaraju sa mnom o tome kako razgovarati s prijateljima na Internetu koje ne poznajem uživo	M	61	2,08	1,28	2,27*
	Ž	59	2,66	1,50	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Trend se pojavljuje i prema spolu s obzirom na stil uključenost i medijski odgoj roditelja koji je pokazao da se u navedenim tvrdnjama iz tablice 30 roditelji djevojka statistički značajnije češće uključeni u korištenje Internetom s obzirom na roditelje mladića.

Nakon analize podataka t-testom za nezavisne uzorke s obzirom na spol, podatci su t-testom analizirani s obzirom na dob učenika u pitanjima vezanim uz uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom. Utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na dob, a podatci su prikazani u tablici 31.

Tablica 31 Rezultati t-testa prema dobi s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom

Tvrdnja	Dob	N	AS	SD	t
Roditelji razgovaraju samnom o tome kako razgovarati prijateljima na Internetu koje ne poznajem uživo	Mlađi	61	2,62	1,48	2,03*
	Stariji	59	2,10	1,30	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

6.4. Rezultati jednosmjerne analize varijance

Jednosmjernom analizom varijance utvrđene su statistički značajne razlike u aktivnostima u slobodno vrijeme ispitanika s obzirom na školski uspjeh učenika. U tablici 32 prikazani su rezultati za tvrdnje na kojima je utvrđena statistički značajna razlika među grupama, a odnose se na aktivnosti u slobodno vrijeme.

Tablica 32 Rezultati ANOVA testa prema školskom uspjehu s obzirom na aktivnosti adolescenata u slobodno vrijeme

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	F
Noćni izlasci s prijateljima	slabiji	31	3,23	1,11	5,15*
	srednji	51	3,20	1,18	
	izvrsni	38	2,47	1,17	
Gledam TV/filmove/serije	slabiji	31	3,29	1,07	3,23*
	srednji	51	3,71	1,00	
	izvrsni	38	3,89	0,92	
Pisanje i čitanje blogova	slabiji	31	1,35	0,70	3,60*
	srednji	51	1,80	1,11	
	izvrsni	38	2,05	1,27	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Također je provedena jednosmjerna analiza varijance prema školskom uspjehu ispitanika s obzirom na aktivnosti na Internetu. U tablici 33 prikazani su rezultati za čestice na kojima je utvrđena statistički značajna razlika među grupama s obzirom na aktivnosti na Internetu.

Tablica 33 Rezultati ANOVA testa prema školskom uspjehu s obzirom na adolescentske aktivnosti na Internetu

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	F
Posjećujem stranice namjenjene odraslima	slabiji	31	1,75	0,31	4,33*
	srednji	51	1,46	0,20	
	izvrsni	38	1,28	0,20	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Jednosmjernom analizom varijance utvrđene su statistički značajne razlike u stilu ponašanja prema drugima na Internetu s obzirom na školski uspjeh učenika. U tablici 34 prikazani su rezultati za tvrdnje na kojima je utvrđena statistički značajna razlika među grupama, a odnose se na aktivnosti u slobodno vrijeme.

Tablica 34 Rezultati ANOVA testa prema školskom uspjehu s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	F
Slao sam slike /videozapise/poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao	slabiji	31	1,71	0,97	5,36**
	srednji	51	2,53	1,41	
	izvrsni	38	2,66	1,34	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Također je provedena jednosmjerna analiza varijance prema školskom uspjehu ispitanika s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu. U tablici 35 prikazani su rezultati za čestice na kojima je utvrđena statistički značajna razlika među grupama s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu.

Tablica 35 Rezultati ANOVA testa prema školskom uspjehu s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	F
Drugi su ismijavali moje slike/videozapise/poruke koje sam postavio na Internetu	slabiji	31	1,58	1,20	4,54*
	srednji	51	2,41	1,44	
	izvrsni	38	2,50	1,44	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Na kraju je provedena i jednosmjerna analiza varijance prema školskom uspjehu ispitanika s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom. U tablici 36 prikazani su rezultati za čestice u kojim je utvrđena statistički značajna razlika među grupama s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom.

Tablica 36 Rezultati ANOVA testa prema školskom uspjehu s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja u adolescentovo korištenje Internetom

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	F
Roditeljima pomažem u snalaženju na računalu, Internetu ili mobitelu	slabiji	31	3,61	0,95	6,30**
	srednji	51	3,22	1,25	
	izvrsni	38	4,05	0,98	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

6.5. Rezultati korelacijske analize

Korelacijska analiza zavisnih i nezavisnih varijabli pokazala je stvarnu značajnu povezanost između uspoređivanih varijabli. U korelacijskoj analizi promatrana je vrijednost Pearsonovog faktora korelacije. Utvrđena je stvarna značajna povezanost ($r(118) = 0,67$, $p < 0,001$) između elektroničkog zlostavljanja drugih i izloženosti elektroničkom zlostavljanju. Negativna stvarna značajna korelacija je utvrđena ($r(118) = -0,63$, $p < 0,001$) između dobi ispitanika i izloženosti zlostavljanju. Također je utvrđena negativna stvarna značajna korelacija ($r(118) = -0,45$, $p < 0,001$) između dobi i elektroničkog zlostavljanja drugih. Stvarna značajna korelacija utvrđena ($r(118) = 0,53$, $p < 0,001$) je kod dva ponuđena razloga elektroničkoga zlostavljanja; volim se na Internetu predstavljati kao netko drugih i prijetim ljudima koje ne volim putem poruka ili e-pisma. Također je korelacija utvrđena ($r(118) = 0,47$, $p < 0,001$) i između razloga pišem neugodne komentare o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu te slao sam slike, videozapise ili poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao. Stvarna značajna negativna korelacija ($r(118) = -0,65$, $p < 0,001$) pokazala se i kod dobi učenika i ismijavanja slika, videozapisa i poruka drugih učenika. Također se negativna korelacija ($r(118) = -0,51$, $p < 0,001$) pokazala kod dobi i namjernog isključivanja/izostavljanja drugih ljudi iz svojih grupa na Internetu. Stvarna značajna korelacija ($r(118) = 0,61$, $p < 0,001$) pokazala se između dva ponuđena razloga izloženosti elektroničkom zlostavljanju; druge namjerno isključujem/izostavljam iz svoje grupe na Internetu i između drugi su ismijavali moje slike, videozapise i poruke koje sam postavio na Internetu. Također se stvarna značajna korelacija ($r(118) = 0,59$, $p < 0,001$) utvrdila između dva ponuđena razloga izloženosti elektroničkom zlostavljanju; svjedočenje neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu te drugi su ismijavali moje slike, videozapise i poruke koje sam postavio na Internetu. Stvarna značajna korelacija ($r(118) = 0,55$, $p < 0,001$) utvrđena je i između i ova dva ponuđena razloga izloženosti elektroničkom zlostavljanju; svjedočenje neugodnim komentarima o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu te drugi su me namjerno isključili, izostavili iz svoje grupe na Internetu. Korelacija ($r(118) = 0,68$, $p < 0,001$) je utvrđena između dva razloga uključenosti i medijskog odgoja roditelja s obzirom adolescentovo korištenje Internetom; roditelji su me upozorili na moguće opasnosti na Internetu i roditelji razgovaraju sa mnom o tome kako razgovarati s prijateljima na Internetu koje ne poznajem uživo. Također je korelacija ($r(118) = 0,58$, $p < 0,001$) utvrđena između ova dva razloga uključenosti i medijskog odgoja roditelja; roditelji su me upozorili na moguće opasnosti Interneta i roditelji su me upozorili na moguće opasnosti ako se uživo upoznajem s nekom osobom koju poznajem samo preko Interneta. Stvarna značajna korelacija ($r(118) =$

0,56, $p < 0,001$) utvrđena je i između ova dva razloga uključenosti i medijskog odgoja roditelja; roditelji pokazuju interes za Internet i što ja radim dok sam na računalu te s roditeljima imam dogovorena pravila korištenja Interneta i mobitela. Stvarna značajna korelacija ($r(118) = 0,56$, $p < 0,001$) je utvrđena i između ova dva razloga uključenosti i medijskog odgoja roditelja; roditelji su me upozorili na moguće opasnosti ako se uživo upoznajem s osobom koju poznajem samo preko Interneta te roditelji razgovaraju sa mnom o tome kako razgovarati s prijateljima na Internetu koje ne poznajem uživo.

7. RASPRAVA

Mladi u virtualnom svijetu postaju sve aktivniji i prisutniji u svoje slobodno vrijeme, ali i u vrijeme škole, a trend elektroničkog zlostavljanja sve je češći među mladima u osnovnim i srednjim školama, poglavito u adolescentskoj dobi. Tema odnosa mladih u virtualnom svijetu i elektroničkog zlostavljanja jedno je od najaktualnijih pitanja u području mnogih znanosti. To pokazuju mnoga istraživanja provedena u svijetu iz psihologije, sociologije, kriminologije i pedagogije. Povećana upotreba medija i Interneta, a samim time i elektroničkog zlostavljanja među adolescentima veže se uz mnoge faktore, od kojih se prvenstveno izdvaja škola, obitelj, roditelji, vršnjaci, ali i aktivnosti adolescenata u slobodno vrijeme. Osim navedenih faktora na odnose među mladima u virtualnom svijetu i elektroničko zlostavljanje utječe još mnogo njih poput medija te ubrzanog razvoja tehnologije.

Provedenim istraživanjem htjeli su se utvrditi razlozi te načini elektroničkog zlostavljanja i odnosa među mladima u virtualnom svijetu s obzirom na spol, dob, školski uspjeh te povezanost elektroničkog zlostavljanja i odnosa među mladima u virtualnom svijetu s vršnjacima, roditeljima, te aktivnostima u slobodnom vremenu i na Internetu. Prije provedbe istraživanja postavljeno je 6 istraživačkih hipoteza, te su sve potvrđene.

H1: Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika u odnosu prema aktivnostima na Internetu s obzirom na sociodemografska obilježja

Statistički značajne razlike utvrđene su u odnosu učenika prema aktivnostima na Internetu s obzirom na spol, dob i školski uspjeh. Kada je riječ o vremenu provedenom na društvenim mrežama, 55,7% mladića provodi više od tri sata dnevno na Internetu u odnosu na 52,5% djevojaka što pokazuje povećanje vremena na Internetu u odnosu na istraživanje Rosena (2007) koje je pokazalo da 30% adolescenata koristi Internet tri ili više sati dnevno, a tijekom tih sati njih 50% još prijavljuje i loš roditeljski nadzor. Za razliku od dnevnog korištenja Interneta, djevojke su aktivnije u dnevnom provjeravanju društvenih mreža, poglavito Facebooka. Istraživanje je pokazalo da 62,7% djevojaka provjerava Facebook više od 5 puta dnevno, dok to čini samo 50,8% mladića što se slaže sa službenom Facebook Statistikom (2014) koja je objavila da se oko 76% korisnika na svoj Facebook profil prijavljuje jednom dnevno, dok čak 23% korisnika svoj Facebook profil provjerava više od 5 puta dnevno, i to najčešće mladi u dobi od 18 do 34 godine. Istraživanja se slažu i s istraživanjem Pempeka, Yermolayeva i Calverta (2009) koji su utvrdili da mladi od 12 do 17 godina, njih 22% provjeravaju svoj Facebook profil i više od 5 puta dnevno, dok njih 26% to čini manje od 5 puta. Podatci pokazuju da su djevojke aktivnije i u provođenju određenih aktivnosti na

Internetu koje se tiču društvenih mreža i dopisivanja s prijateljima, u odnosu na mladiće. U aktivnostima na Internetu djevojke uglavnom češće posjećuju društvene mreže ($p < 0,05$), poput Facebooka, te se više dopisuju s prijateljima ($p < 0,05$) u odnosu na mladiće kojima su glavne aktivnosti na Internetu surfanje mrežnim stranicama i traženje zanimljivosti ($p < 0,05$), igranje raznih online igrica ($p < 0,001$) te posjećivanje stranica namijenjenim odraslima ($p < 0,001$). Čak 23,3% djevojaka uvijek i 17,5% često posjećuje Facebook, za razliku od mladića koji to čine u manjoj mjeri, njih 21,6% to čini uvijek i 14,1% to čini često. Treba istaknuti i činjenicu da nitko od ispitanika nije odgovorio da nema svoj Facebook profil, što možemo povezati s istraživanjem Lenharta i Maddena (2007) koji su istražili da čak 41% adolescenata u dobi od 12 do 13 godina te čak 61% adolescenata u dobi od 14 do 17 godina koriste društvene mreže na dnevnoj bazi. Ovo istraživanje je u suprotnosti s rezultatima istraživanja Lenharta i Maddena (2007) jer mlađi adolescenti, u dobi od 14 i 15 godina više posjećuju društvene mreže, Facebook, njih 20,8% to čini uvijek, a 10% ih to čini često; dok kod starijih adolescenata, onih od 16 i 17 godina, 16,6% to čini uvijek i 15% to čini često. Dok stariji adolescenti statistički značajnije češće posjećuju stranice namijenjene odraslima ($p < 0,01$) te Internet kupovinu ($p < 0,05$), dok mlađi adolescenti češće posjećuju blogove ($p < 0,01$) te gledaju filmove i televiziju ($p < 0,001$). S obzirom na školski uspjeh statistički značajne razlike utvrđene su kod slabijih učenika (ocjena dobar) ($p < 0,05$) u njihovim aktivnostima na Internetu jer više posjećuju stranice namijenjene odraslima s obzirom na srednje (ocjena vrlo dobar) i izvrsne (ocjena odličan) učenike.

H2: Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničko zlostavljanje drugih

Statistički značajna razlika utvrđena je prema spolu i dobi na više ponuđenih tvrdnji vezanih uz stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničko zlostavljanje drugih te prema školskom uspjehu na jednoj ponuđenoj tvrdnji vezanoj uz stil ponašanja prema drugima na Internetu. Istraživanje je pokazalo trend prema spolu i prema dobi s obzirom na stil ponašanja prema drugima na Internetu i elektroničkog zlostavljanja. Podatci pokazuju da su mladići češći elektronički zlostavljači nego djevojke, te da su to najčešće mlađi ispitanici (u dobi od 14 i 15 godina). Što se tiče razlika prema školskom uspjehu, izvrsni učenici (ocjena odličan) ($p < 0,01$) češće elektronički zlostavljaju druge na Internetu nego srednji (ocjena vrlo dobar) i lošiji učenici (ocjena dobar) te to čine na način da najčešće šalju slike, videozapise ili poruke u kojima nekoga ismijavaju. Statistički značajne razlike prema spolu pokazale su se na tvrdnjama *Volim se na Internetu predstavljati kao netko drugi* ($p < 0,05$), *Prijetim ljudima koje*

ne volim putem poruke ili e-pisma (p<0,05), Pišem neugodne komentare o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu (p<0,05), Dijelio sam nečije tajne drugim ljudima na Internetu (p<0,05), Namjerno sam nekoga isključio iz svoje ili drugih online grupa na Internetu (p<0,05) i Slao sam slike, videozapise ili poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao (p<0,05); dok su statistički značajne razlike prema dobi pokazala na tvrdnjama Često sudjelujem u online svađama na Internetu (p<0,001), Pišem neugodne komentare o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu (p<0,001), Namjerno sam nekoga isključio iz svoje ili drugih grupa na Internetu te Slao sam slike, videozapise ili poruke drugim ljudima u kojima sam ih ismijavao (p<0,001). Sve navedene tvrdnje slažu se s istraživanjima Campbella (2005), Cooka i dr. (2007), Shariffa (2008) te Storma i Storma (2005) koji navode kako elektroničko zlostavljanje najčešće uključuje slanje prijetećih e-mailova, postavljanje uvredljivih komentara na društvenim mrežama (profilu, slici, videozapisu), ali i ismijavanje slika, videozapisa i poruka čime je i ova hipoteza potvrđena.

H3: Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu i izloženosti elektroničkom zlostavljanju

Statistički značajna razlika utvrđena je prema spolu i dobi na više ponuđenih tvrdnji vezanih uz stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu i izloženosti elektroničkom zlostavljanju te prema školskom uspjehu na jednoj ponuđenoj tvrdnji vezanoj uz stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu. Istraživanje je pokazalo trend prema spolu i prema dobi s obzirom na stil ponašanja drugih prema adolescentu na Internetu i izloženosti elektroničkom zlostavljanju. Podatci pokazuju da su mladići češće izloženi elektroničkom zlostavljanju nego djevojke, te da su to najčešće mlađi ispitanici (u dobi od 14 i 15 godina) što može ukazivati da su mlađi muški ispitanici u dobi od 14 ili 15 godina najčešće izloženi elektroničkom zlostavljanju ili da su njegove žrtve. Što se tiče razlika prema školskom uspjehu, izvrsni učenici (ocjena odličan) (p<0,05) su češće izloženi elektroničkom zlostavljanju nego srednji (ocjena vrlo dobar) i lošiji učenici (ocjena dobar) zbog toga što drugi najčešće ismijavaju njihove slike, videozapise ili poruke koje su postavili na Internetu. Treba istaknuti i istraživanje Lenharta i Maddena (2007) koje potvrđuje da se mladi upravo izražavaju objavljivanjem informacija, ali i čitanjem informacija od strane drugih ljudi, najčešće vršnjaka, te se na taj način samovrednuju i formiraju odnos s drugima što je ovo istraživanje pokazalo, kao i istraživanje navedenih autora. Također je važno istaknuti Buhrmesterov i Pragerov model samootkrivanja (1995) koji tvrdi da upravo te povratne

informacije grupe vršnjaka utječu na adolescentovo samopoštovanje što je pokazalo i istraživanje na nizozemskim adolescentima u dobi od 10 do 19 godina koji su otkrili da im se samopoštovanje izravno odnosilo na ton odgovora primljenih na informacije objavljene na njihovom profilu, slici ili poruci koju su ostavili na društvenoj mreži i da je samopoštovanje povezano s njihovom dobrobiti. Nekoliko istraživanja poput istraživanja Cooka i dr. (2007), Hinduje i Patchina (2005), Lenharta (2007), Lia, Crossa i Smitha (2012) tvrde da oko 15% do 57% djece i adolescenata školske dobi u SAD-u doživljava ovakve vrste elektroničkog zlostavljanja (slanje prijetećih poruka, neugodni i uvredljivi komentari, ismijavanje i slično). Dok je istraživanje Lia, Crossa i Smitha (2012) utvrdilo da 25% mladih u dobi od 11 do 19 godine koji su bili zlostavljani na Internetu, njih 16 je počinilo samoubojstvo zbog ovakve vrste zlostavljanja. S ovim dobivenim rezultatima, ali i potvrđivanjem druge i treće hipoteze, možemo povezati istraživanje Smitha i Ananiadoua (2003) koji su uočili da se adolescentski status nasilnika ili žrtve lako izmjenjuje. U njihovom istraživanju 36% nasilnika iskusilo je ulogu žrtve, a njih 16% i jesu žrtve što možemo povezati s ovim istraživanjem gdje su učenici u podjednakoj mjeri ponašali onako kako su se drugi ponašali prema njima jer je stvarna značajna povezanost pokazala da postoji povezanost između elektroničkog zlostavljanja drugih i izloženosti elektroničkom zlostavljanju. Ovo može ukazivati na činjenicu da oni koji su izloženiji elektroničkom zlostavljanju češće i elektronički zlostavljaju druge, te se tako učenik lako nalazi u ulozi žrtve, ali i zlostavljača.

H4: Očekuju se statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na uključenost i medijski odgoj roditelja

Statistički značajne razlike s obzirom na spol i dob pokazale su se i kod uključenosti i medijskoga odgoja roditelja u adolescentovo korištenje Internetom te prema školskom uspjehu na jednoj ponuđenoj tvrdnji vezanoj uz uključenost i medijski odgoj roditelja. Djevojke su više pod nadzorom roditelja s obzirom na mladiće, odnosno njihovi roditelji su uključeniji u njihovo korištenje Interneta. Mlađe djevojke više pomažu roditeljima u snalaženju na računalu, njih 18,3% to čini uvijek te 12,5% to čini često s obzirom na mladiće koji to 8,3% čine uvijek i 14,1% često. Roditelji su ih više upozorili na moguće opasnosti upoznavanja uživo s osobom koju poznaju preko Interneta, i to mlađe djevojke (u dobi od 14 do 15 godina), kojih je 33,3% reklo da to njihovi roditelji čine uvijek te njih 5% je odgovorilo da to čine često dok je 14,1% mladića odgovorilo da to njihovi roditelji čine uvijek i 5% da to čine često. Kod mlađih djevojaka roditelji više pokazuju interes za njihove aktivnosti na Internetu, njih 5,8% je odgovorilo da je uvijek tako, a 15,8% da je tako često dok je kod 3,3%

mladića uvijek tako i kod 9,1% je tako često. Također mlađe djevojke razgovaraju s roditeljima o mogućim opasnostima na Interneta, njih 8,3% to čini uvijek i 9,1% to čini često dok je kod 5,8% mladića tako uvijek i 3,3% tako često. O tome kako razgovarati s prijateljima na Internetu koje ne poznaju uživo mlađe djevojke, njih 9,1% kažu da uvijek roditelji uvijek razgovaraju i 5,8% da je tako često dok je kod 4,1% mladića tako uvijek i 3,3% je tako često. Što se tiče razlika s obzirom na školski uspjeh, izvrsni učenici (ocjena odličan) ($p < 0,01$) češće pomažu roditeljima u snalaženju na računalu, Internetu i mobitelu s obzirom na učenike sa slabijim (ocjena dobar) i srednjim (ocjena vrlo dobar) uspjehom. Istraživanje Rosena (2007) ističe da mnogi roditelji nisu sigurni što njihova djeca rade na Internetu, ali da i ne znaju kako pomoći djetetu oko Interneta i računala što se u ovom istraživanju pokazalo kod mladića. Ovo istraživanje je pokazalo kako djeca gotovo nemaju nikakva dogovorena pravila korištenja Interneta kod svojih roditelja, njih 40% je odgovorilo da nikada nisu imali nikakvo pravilo te njih 22,5% kaže da su ih rijetko imali što se ne slaže s istraživanjem McQuadea i dr. (2009) koje tvrdi da 93% roditelja ima pravila internetskog korištenja za svoje dijete, međutim ipak 37% djece izjavljuje da nema nikakva pravila kod svojih roditelja. S ovim istraživanjem slaže se Mescha (2009) koji tvrdi da roditeljsko posredovanje i nadzor nisu učinkoviti što se donekle slaže s istraživanjem koje je utvrdilo da su ženske ispitanice pod većim nadzorom roditelja za razliku od muških ispitanika što može značiti da su zbog toga i manje žrtvama i nasilnikom na Internetu.

H5: Očekuje se statistički značajna razlika u elektroničkom zlostavljanju s obzirom na dob

Statistički značajna razlika utvrđena je s obzirom na dob. Postoji značajna razlika između starijih i mlađih adolescenata. Mlađi adolescenti (u dobi od 14 i 15 godina) statistički značajno češće sudjeluju u online svađama na Internetu ($p < 0,001$), pišu neugodne komentare o drugima ($p < 0,001$), namjerno isključuju nekoga iz svoje ili drugih online grupa na Internetu ($p < 0,001$) te češće šalju slike, videozapise i poruke drugim ljudima u kojima ih ismijavaju ($p < 0,001$) nego stariji adolescenti (u dobi od 16 i 17 godina). Ovo istraživanje, kao i većina istraživanja, pokazuje i potvrđuje da se zlostavljanje smanjuje s dobi, nakon 11. godine pa sve do napuštanja škole (Smith, Madsen & Moody, 1999) smanjuje se zlostavljanje preko Interneta.

H6: Očekuje se statistički značajna razlika u sklonosti elektroničkom zlostavljanju s obzirom na spol

Statistički značajna razlika utvrđena je s obzirom na spol. Postoji značajna razlika između djevojaka i mladića. Statistički značajne razlike pokazale su se u prilog mlađim mladićima u dobi od 14 i 15 godina i kao onima koji su češće izloženi elektroničkom zlostavljanju i kao onima koji češće elektronički zlostavljaju druge. U ovom istraživanju mlađi mladići su se našli i u ulozi zlostavljača, ali i u ulozi žrtve. Mladići se statistički značajno češće na Internetu predstavljaju kao netko drugi ($p < 0,05$), prijete ljudima koje ne vole putem poruka ili e-pisma ($p < 0,05$), pišu neugodne komentare o drugima na njihovom profilu, slici ili videozapisu ($p < 0,05$), dijele nečije tajne drugim ljudima na Internetu ($p < 0,05$), namjerno nekoga isključuju iz svoje ili drugih online grupa na Internetu ($p < 0,05$) te šalju slike, videozapise ili poruke drugim ljudima na kojima ih ismijavaju ($p < 0,05$). Premda su očekivanja u vezi spola različita. Uvriježeno je da su mladići prilično dosljedno češći počinitelji fizičkog zlostavljanja, uz manje razlike što se tiče verbalne agresije, i mnogi rezultati pokazuju relativno malu uključenost djevojčica u posrednom ili relacijskom zlostavljanju. Budući da se većina elektroničkog zlostavljanja ne odvija licem u lice, ravnopravnost spolova u zlostavljanju iskrivljena je više prema djevojčicama, no ovo istraživanje demantiralo je ovu tvrdnju. Istraživanje je i u suprotnosti sa Smithovim (2006) koje je ustanovio da je veća vjerojatnost da će djevojke činiti elektroničko zlostavljanje nego dječaci. Dok Li (2006) nije našao razliku između roda, ali je zaključio da je elektroničko zlostavljanje gotovo dvostruko češće kod dječaka nego djevojčica. Jednako tako istraživanje Matzeka (2010) pokazalo je da su djevojke (58%) češće žrtve elektroničkog zlostavljanja u odnosu na mladiće (42%), za razliku od drugih istraživanja poput istraživanja Kowalskog i Gibaka (2007) gdje su mladići (50%) identificirani kao zlostavljači u usporedbi s djevojkama (35%) što potvrđuje ovo istraživanje. Mason (2008) je dokazao da ne postoji značajna razlika između djevojaka (23,5%) i mladića (25%) kao žrtvi elektroničkog zlostavljanja. Ovo istraživanje je pokazalo da je statistički značajnije češće da će mladići mlađe dobi (od 14 i 15 godina) koji pohađaju osnovnu školu češće elektronički zlostavljati druge, ali će češće biti i žrtve elektroničkoga zlostavljanja u odnosu na djevojke.

8. ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje imalo je za cilj ispitati medijske interese adolescenata, količinu vremena provedenog u korištenju Interneta i društvenih mreža te njihovu povezanost s elektroničkim zlostavljanjem, ali i s načinom provođenja slobodnog vremena i odnosa s vršnjacima i roditeljima. U radu je potvrđeno svih 6 hipoteza. Prvenstveno su utvrđene statistički značajne razlike prema spolu, dobi i školskom uspjehu s obzirom na medijske interese, stil ponašanja prema drugima i drugih prema adolescentu na Internetu te uključenost i medijski odgoj roditelja. Utvrđeno je da mlađi adolescenti, mladići, više vremena provode u korištenju Interneta, igranju online igrice ali i posjećivanju stranica za odrasle, dok mlađe djevojke više i češće provjeravaju društvene mreže (Facebook) te su aktivnije u provođenju aktivnosti na društvenim mrežama (poput provjeravanja vlastitog profila, dopisivanja s prijateljima i sl.). Također je utvrđeno da su mlađi muški adolescenti izloženiji elektroničkom zlostavljanju za razliku od starijih, te je utvrđeno da što su adolescenti mlađi to je veće elektroničko zlostavljanje drugih. Zanimljivim se pokazalo da se elektroničko zlostavljanje smanjuje s dobi, te stariji muški adolescenti rjeđe nalaze u ulozi žrtve ili zlostavljača na Internetu. Suprotno od toga statistički značajnim se pokazalo da se mlađi muški adolescenti lako nalaze i u ulozi žrtve, ali i zlostavljača na Internetu za razliku od djevojaka. Utvrđeno je da su mlađe djevojke pod većim nadzorom roditelja, te da su njihovi roditelji uključeni u njihovo korištenje Internetom što može ukazivati da se zbog roditeljskog nadzora teže nalaze u ulozi žrtve ili zlostavljača na Internetu u odnosu na mladiće kojima roditelji nisu toliko uključeni u korištenje Internetom. Korelacijska analiza pokazala je stvarnu značajnu povezanost na nekoliko uspoređivanih varijabli. Posebno je važno istaknuti da je stvarna značajna povezanost utvrđena između elektroničkog zlostavljanja i izloženosti elektroničkom zlostavljanju. Zanimljivim se pokazala negativna stvarna značajna korelacija između dobi i elektroničkog zlostavljanja drugih, kao i kod dobi učenika i ismijavanja slika, videozapisa i poruka drugih učenika te namjernog isključivanja/izostavljanja drugih ljudi iz svojih grupa na Internetu. Stvarna značajna korelacija pokazala se između nekoliko ponuđenih razloga izloženosti elektroničkom zlostavljanju, kao i kod elektroničkog zlostavljanja drugih. Stvarna značajna korelacija pokazala se i nekoliko ponuđenih razloga uključenosti i medijskog odgoja roditelja.

Za pedagogiju ovo su vrlo važni i zabrinjavajući podatci jer ukazuju na puno dublji problem koji podrazumijeva bolji odnos škole, učenika i roditelja u preveniranju ove vrste zlostavljanja. Ovi odnosi u današnje vrijeme su narušeni te umjesto zajedničkog rada, bolje

suradnje i informiranja ovaj problem se najčešće zanemaruje i ne gleda kao nešto ozbiljno. Zbog toga su podatci ovoga istraživanja važni za školsku, socijalnu, ali i obiteljsku pedagogiju. Mladi sve više svoje vrijeme provode na društvenim mrežama i Internetu pa se i njihov međusobni odnos s vršnjacima, kao i sa školom i roditeljima promijenio i narušio. Prvenstveno je važno osvještavanje učenika o ovom problemu i posljedicama koje on ostavlja drugoj osobi, ali jednako tako je važno osvještavanje profesora i roditelja o ovom problemu i mogućnostima njegovoga preveniranja. Više pozornosti trebalo bi posvetiti načinima prevencije ovoga problema, radionicama i predavanjima na kojima bi sudjelovali učenici, roditelji, ali i učitelji.

Rezultati potvrđuju da se problem elektroničkog zlostavljanja mora tretirati kao složena pojava kojoj treba početi pristupati interdisciplinarno s ciljem njenoga preveniranja. Istraživanje pokazuje značajne rezultate vezane uz međusoban odnos učenika, njihovoga slobodnoga vremena, ali i odnosa s roditeljima. Ovo istraživanje može poslužiti za daljnja i detaljnija istraživanja odnosa mladih u virtualnom svijetu i elektroničkog zlostavljanja jer virtualni svijet zauzima sve veće mjesto u životu i odnosu mladih sa svojom okolinom, prvenstveno s vršnjacima. Također može poslužiti za istraživanje medijskih interesa adolescenata.

Teorijska analiza i provedeno istraživanje trebali bi pedagojskoj teoriji i pedagoškoj praksi pomoći u otkrivanju razloga elektroničkog zlostavljanja među mladima te školi i profesorima predstaviti smjernice za unapređivanje i osuvremenjavanje odgojno-obrazovnog rada.

9. LITERATURA

1. A guide to cyberbullying – Get with it, (2008), Joint initiative <http://www.igc.ie/download/1/Parents%20GET%20WITH%20IT%20%20GUIDE%20TO%20CYBER%20BULLYING.pdf> (Dostupno: 17. ožujka 2014).
2. Beran, T. (2006). A construct validity study of bullying. *Alberta Journal of Educational Research*, 52 (4), 238-247.
3. Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59-73.
4. Bjelić, J. (2010). *Klikni za NEnasilje*. Zagreb. Ambidekster klub.
5. Bhat, C. (2008). Cyberbullying implications for school counselors, guidance officers, and all school personnel. *Australian Journal of Guidance & Counseling*, 18 (1), 53 - 66.
6. Boneva, B. S., Quinn, A., Kraut, R. E., Kiesler, S., Shklovski, I. (2006). Teenage Communication in the Instant Messaging Era. *Carnegie Mellon University*. <http://slo.sbccc.edu/wp-content/uploads/boneva04-teencommunicationinimera.pdf> (Dostupno: 27. travnja 2014).
7. Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 13 (1), 210-230.
8. Branković, S. (2010). Socijalne mreže i nove mogućnosti društvenog istraživanja. *Kultura polisa*, 20 (10), 77-90.
9. Buljan-Flander, G. (2006). *Nasilje preko interneta: (cyberbullying)*. Zagreb. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
10. Cambell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 15, 68-76.
11. Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Tuthill, L. (2007). Cyberbullying. What it is and what we can do about it. *Communique*, 36, 4-5.
12. Craig, D. (2003). Instant messaging: The language of youth literacy. <http://boothprize.stanford.edu/0203/PWR-Boothe-Craig.pdf> (Dostupno: 27. travnja 2014).
13. Cyber bullying: Understanding and preventing online harassment and bullying, (2007), *Media Awareness Network*

- http://www.medialiteracyweek.ca/en/press_articles07_cyberbullying.htm (Dostupno: 27. travnja 2014).
14. Erikson, E. H. (1976). *Omladina, kriza, identifikacija*. Pobjeda. Titograd.
 15. Espelage, D. L., Swearer, S. M. (2004). *Bullying in American schools*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. London.
 16. Espelage, D. L., Holt, K. M. (2007). Dating violence & sexual harassment across the bully-victim continuum among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 799-811.
 17. Facebookers.com Portal. Facebook Statistics Croatia. Candytech. Preuzeto 22. travnja 2014. s <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/croatia>
 18. Facebook Statistika. Press centar. Preuzeto 22. travnja 2014. s <http://www.facebook.com/press/info.php?statistics>
 19. Finkelhor, D., Mitchell, K. J., Wolak, J. (2000). Online victimization: A report on the nation's youth. *National Center for Missing & Exploited Children* <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442039.pdf> (Dostupno: 14. travanj 2014).
 20. Graovac, M. (2010). Adolescent u obitelji. *Medicina fluminensis*, 46 (3), 261-266.
 21. Gross, E. F., Juvonen, J., Gable, S. L. (2002). Internet Use and Well-Being in Adolescence. *Journal of Social Issues*, 58 (1), 75-90.
 22. Hill, J. (1983). Early Adolescence: A Framework. *Journal of Early Adolescence*, 3 (1), 1-21.
 23. Hinduja, S., Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
 24. Hinduja, S., Patchin, J. W. (2008). Personal information of adolescents on the Internet: A quantitative content analysis of Myspace. *Journal of Adolescence*. 31 (1), 125-146.
 25. Hinduja, S., Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Crown Press.
 26. Howe, N., Strauss, W. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books.
 27. Jackson, L. A., von Eye, A., Biocca, F. A., Barbatsis, G., Zhao, Y., Fitzgerald, H. E. (2006). Does Home Internet Use Influence the Academic Performance of Low-Income Children? *Developmental Psychology*, 42 (3), 429-435.

28. Kafka, P. (2013). Why Yahoo Doesn't Think Tumblr Has a Porn Problem. Preuzeto s: <http://allthingsd.com/20130518/why-yahoo-doesnt-think-tumblr-has-a-porn-problem/> (Dostupno: 22. travnja 2014).
29. Kowalski, M. R., Limber, P. S., Agatson, W. P. (2008). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. MA: Blackwell Publishing. Malden.
30. Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T., Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well being? *Carnegie Mellon University*. <http://paedpsych.jk.uni-linz.ac.at/paedpsych/NETSCHULE/NETSCHULELITERATUR/KRAUTetal98/Krautetal98.html> (Dostupno: 17. travnja 2014).
31. Lacković - Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap. Zadar.
32. Lenhart, A. (2007). Cyberbullying and online teens. *Pew Internet and American Life Project*. http://www.pewinternet.org/files/old-media/Files/Reports/2003/PIP_College_Gaming_Reporta.pdf.pdf (Dostupno: 27. travnja 2014).
33. Lenhart, A., Madden, M., Hitlin, P. (2005). Teens and technology: You are leading the transition to a fully wired and mobile nation. http://www.actforyouth.net/resources/rf/rf_internet_1006.pdf (Dostupno: 27. travnja 2014).
34. Lenhart, A., Rainie, L., Lewis, O. (2001), Teenage Life Online: The Rise of the Instant-Message Generation and the Internet's Impact on Friendships and Family Relationships. *Pew Internet and American Life Project*.
35. Li, Q., Cross, D., Smith, P. K. (2012). *Cyberbullying in the global playground*. Wiley-Blackwell.
36. Livazović, G. (2009). Teorijsko - metodološke značajke utjecaja medija na adolescente. *Život i škola*, 21 (57), 108-115.
37. Livingston, S. (2002). Children's use of the internet: Reflections on the emerging research agenda. *London School of Economics and Political Science*. <http://eprints.lse.ac.uk/415/1/NMS-use-of-internet.pdf> (Dostupno: 27. travnja 2014).
38. Maag, C. (2007). When bullies turned faceless. *New York Times*. http://www.nytimes.com/2007/12/16/fashion/16meangirls.html?_r=0&adxnnl=1&pagewanted=all&adxnnlx=1398593439-SFT7bXN1hGbqyGexEjOXOQ (Dostupno: 28. travnja 2014).

39. Mason, K. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45 (4), 323 - 348.
40. McKenna, R. (2007). The rise of cyberbullying. *New Scientist*, 195, 60.
41. McKenna, K., Green, A., Gleason, M. (2002). Relationship Formation on the Internet: What's the Big Attraction? *Journal of Social Issues*. 58 (1), 9-31.
42. McQuade, S. C., Colt, J. P., Meyer, N. B. B., (2009). *Cyber bullying. Protecting kids and adults from online bullies*. Westport. Connecticut.
43. Mesch, S. G. (2009). Parental Mediation, Online Activities, and Cyberbullying. *CyberPsychology & Behavior*, 12, 387-393.
44. Miharija, M., Kuridža, B. (2010). *Mišljenja i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj*. Fond Ujedinjenih naroda za djecu. Zagreb.
45. Milardović, A. (2010). *Globalno selo: sociologija infomacijskog društva i cyber kulture*. Centar za politološka istraživanja. Zagreb.
46. Myspace Statistika. Press room. Preuzeto 22. travanja 2014. s <https://myspace.com/pressroom/aboutmyspace>
47. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi - Što znamo i što možemo učiniti*. Školska knjiga. Zagreb.
48. Pivac, J. (1995). *Škola u svijetu promjena*. Filozofski fakultet, Institut za pedagogijska istraživanja. Zagreb.
49. Peplau, L., Perlman, D. (1982). *Loneliness: A sourcebook of current theory research and therapy*. Wiley&Sons. New York.
50. Pregrad, J., Ćosić, I., Tomić Latinac, M., Hrpka, H. (2008). Predstavljanje kampanje "Prekini lanac!" prevencija elektroničkog zlostavljanja. *Nasilje nad djecom i među djecom*, 359-366.
51. Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i prakse. *Napredak*, 141 (4), 403 - 410.
52. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9 (5), 1-6.
53. Raskauskas, J., Stoltz, A. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564 - 575.
54. Rosić, V. (2005). *Slobodno vrijeme, slobodne aktivnosti: priručnik za uspješno organiziranja i vođenje*. Naklada Žagar. Rijeka.
55. Rosen, I. (2010). Welcome to the ... iGeneration. *Education Digest*, 75 (8), 8-12.
56. Rosen, L. (2007). *Me, Myspace, and I: Parenting the Net Generation*. Palgrave Macmillan. New York.

57. Rosen, L., Cheever, N. A., Carrier, L. M. (2007). The Impact of Parental Attachment Style, Limit Setting and Monitoring on Teen MySpace Behavior. *California State University*. Dominguez Hills.
58. Rotenberg, K. J. (1995). *Children and adolescents*. Cambridge University Press. New York.
59. Saillant, C. (2006). Testing the Bounds of Myspace. *Los Angeles Times*. <http://articles.latimes.com/2006/apr/08/local/me-myspace8> (Dostupno: 27. travnja 2014).
60. Schiano, D. J., Chen, C. P., Ginsberg, J., Gretarsdottir, U., Huddleston, M., Isaacs, E. (2002). Teen Use of Messaging Media. http://scholar.google.hr/scholar_url?hl=hr&q=http://www.academia.edu/download/30867307/CHI2002.short.ttalk.pdf&sa=X&scisig=AAGBfm0OBIGR_OMMeKlct5gcakGv2W5WAg&oi=scholar&ei=cARgU4L9EKWYyAPovYDQAQ&ved=0CCcQgAMoADAA (Dostupno: 27. travnja 2014).
61. Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. Routledge. New York.
62. Smith, P. K., Ananiadou, K. (2003). The Nature of School Bullying and the Effect of School-Based Interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5 (2), 189-209.
63. Steinberg, L. (2002). *Adolescence (6th ed)*. McGraw-Hill. New York.
64. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Tonimir. Varaždinske Toplice.
65. Storm, P. S., Strom, R. D. (2005). Cyberbullying by adolescents: A preliminary assessment. *The Educational Forum*, 70, 21-32.
66. Subrahmanyam, K., Greenfield, P., Smahel, D. (2006). Connecting Developmental Constructions to the Internet: Identity Presentation and Sexual Exploration in Online teen Chat Rooms. *Developmental Psychology*, 42 (3), 395-406.
67. Subrahmanyam, K., Greenfield, P., Tynes, B. (2004). Constructing sexuality and identity in an online teen chat room. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25, 651-666.
68. Subrahmanyam, K., Lin, G. (2007). Adolescents on the net: Internet use and well-being. *Adolescence*. 42 (168), 659-677.
69. Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7 (3), 321-326.

70. Suzuki, L. K., Calzo, J. P. (2004). The search for peer advice in cyberspace: An examination of online teen bulletin boards about health and sexuality. *Developmental Psychology*, 25, 685-698.
71. Tumblr Statistika. Tumblr Press. Preuzeto 22. travnja 2014. s <http://www.tumblr.com/press>
72. Vidulin-Orbanić, S. (2008). Fenomen slobodnog vremena u postmodernom društvu. *Metodički obzori*, 3(2), 19-33.
73. Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., Gulia, M., Haythornthwaite, G. (1996). Computer networks as social networks: Collaborative Work, Telework, and Virtual Community. *Annual Reviews Sociology*, 22, 213-238.
74. Willard, N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign. Reasearch press.
75. Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 45, 1308-1316.